

Xavi Delgado Franco

Noves ruralitats, empoderament i capital social

Noves ruralitats, empoderament i capital social

Xavi Delgado Franco

Resum

Les comunitats rurals valencianes han de fer front als reptes marcats per una evolució que les despulla de les seues funcions i el seu funcionament tradicional i els n'imposa unes altres sense tindre en compte la seua idiosincràsia i les seues necessitats. Cal un marc estratègic més ample i alhora més valencià que el de l'*Espanya vaciada* que tinga en compte, entre altres aspectes, l'especificitat pròpia dels espais rurals al País Valencià. La proposta d'aquest document es basa en el manteniment de les comunitats rurals treballant aspectes com la qualitat de vida, la necessitat de legislació adaptada, la diversificació econòmica, la generació de capital social i, en paral·lel, l'articulació d'un nou relat en positiu que genere les complicitats necessàries.

Continguts

Pròleg	3
Presentant el rural: alguns punts de partida	6
Intentant fitar i definir millor el rural	12
El rural valencià	17
No som cànon	23
Despoblació i despoblament: ¿Causa o símptoma?	24
El marc d'actuació actual	30
Dinamitzant el rural	30
Alguns conceptes d'interés: empoderament, participació, cooperació i capital social	36
Economia i ocupació	40
Cap a una proposta de marc estratègic per al rural valencià	52
El rural valencià, la necessitat d'un relat propi i en positiu	52
Un marc legislatiu adequat al rural	58
Integració, inclusió, igualtat i equitat: un rural per a totes les persones	63
Diversificació econòmica, valor afegit i economia social	72
Empoderant les comunitats rurals	78
Algunes propostes finals	83
Bibliografia	92

Pròleg

Els qui vivim i treballem en el rural i pel rural sabem bé de la importància de posar —ara més que mai— els problemes damunt la taula, les dificultats i l'abandó al qual ha estat sotmesa la ruralitat.

I el que per a mi és el més important: les potencialitats, el valor i totes les oportunitats que trobarem si ens endinsem en la quotidianitat de l'entorn rural, en les meravelles ocultes, tal volta adormides tendenciosament i fins i tot bescantades. Uns trets, constitutius dels nostres pobles, que ara comencen a albirar-se gràcies, entre altres coses, al treball de persones com Xavi, que dediquen el seu temps i la seua vida a dir-nos i recordar-nos que ací tenim una de les assignatures pendents del nostre temps.

Ens ha tocat viure una de les situacions més complexes de la nostra generació i aquesta ha evidenciat —sense cap dubte— el que ja sabíem: la importància del contacte amb el medi natural, de la comunitat i de la cura mútua, el valor de la proximitat, els serveis d'atenció primària, les economies bàsiques i la necessitat de disposar d'una adequada xarxa de comunicacions digitals.

Com per art de màgia, a ulls de molts que fins al moment no se n'adonaven, el rural adquireix un valor i és ja una realitat clara el moviment de tornada cap als pobles. Tal volta precisament per a això són les crisis, perquè prenguem consciència de coses que no veiem; així doncs, no hi ha mal que per bé no vinga.

Dit això, cal valorar i ressaltar la figura —ara essencial— de l'agricultura, del xicotet comerç o dels serveis d'ajuda a domicili —entre altres— tan pròxims i necessaris als nostres entorns. A uns caldrà que els donem el lloc que es mereixen, i a altres, que els millorem perquè que complisquen la seua funció primordial: ajudar les persones.

Potser no oferisc una anàlisi amb rigor científic, però sí un aprenentatge, una experiència i un coneixement basats en la gestió diària i des de la primera línia, la que comporta pilotar —enmig de la pandèmia de la covid-19— un poble arrecerat entre muntanyes de vora mil dos-cents habitants. Ho resumiria en un sentiment propi, el de sentir-me molt afortunada de viure el que hem viscut però ací, en el rural.

En un altre ordre de coses cal treballar per potenciar el que ens diferencia i ens caracteritza i fer d'això el nostre punt fort. Trobe que superar la dicotomia rural-urbà és clau per a reconèixer la nostra idiosincràsia, no des del competir sinó des del compartir i oferir el que som i tenim, com una acceptació dels avantatges i inconvenients que ens caracteritzen i ens fan forts.

Fer del nostre patrimoni natural, cultural i gastronòmic una oportunitat per a l'economia local, perquè els jóvens troben una raó de ser als pobles i puguen viure dignament amb allò que saben fer, estimen i que és —en definitiva— la seua, la nostra pròpia vida.

Repensar l'agricultura, treballar per elaborar estratègies agrícoles i afegir valor als nostres productes, fer del turisme als nostres pobles una experiència que puguen gaudir tots aquells que ens visiten. Oferir la riquesa dels nostres racons, el nostre caràcter acollidor, noves —i no tan noves— realitats on tots guanyem, però que ens hem de creure que tal volta hem de redescobrir.

Empoderar-nos és el que anem fent les dones d'ençà que vam descobrir que no ens poden arrabassar els nostres drets i llibertats, i alguna cosa sabem del que suposa reprendre eixe poder.

Fruit del treball al capdavant de la gestió municipal puc dir que em sent orgullosa d'una ruta creada gràcies al treball de Xavi: el recorregut turístic teatralit-

zat «Montesa amb ulls de dona». Una visita als nostres indrets i edificis més singulars amb un relat propi, que posa en primer lloc les persones d'acord amb la seua diversitat. Una narració del passat incardinat en el present des de la visió sovint silenciada: la de les dones, la dels oblidats que no solen eixir en els textos d'història a l'ús.

Sí, el paper de les dones a les comunitats rurals és clau i fonamental, però no sempre —dissortadament— se li ha donat el lloc que li correspon. Per sort, les dones rurals són cada vegada més fortes en el seu empoderament i comencen a ocupar llocs i espais abans negats o minimitzats. I parlen i alcen la veu per dir que hem criat els fills, hem mantingut les famílies i hem treballat al camp; hem sigut artistes, inventores, escriptores i científiques... i hem sabut donar un valor afegit no només al que és íntim i quotidià, sinó també a tot el que és més públic, obert i universal.

Arribats ací, també el rural ha d'empoderar-se, tal com explica Xavi i acabem d'exposar. La ruralitat s'ha de convertir en oportunitat de creixement, negoci i qualitat de vida, unes realitats que es descobreixen des de la mirada del treball format, coneixements i sensibilitat especial que sens dubte Xavi Delgado mostra en aquest llibre i en el seu quefer diari.

El foment de la participació ciutadana, el valor dels moviments associatius, l'elaboració d'un relat propi, posar les persones al capdavant, fer d'aquest món un lloc més sostenible, són alguns dels aspectes que caracteritzen el seu treball. La veu de Xavi, materialitzada des d'aquestes línies, s'haurà de tindre en compte, jo sempre la tinc.

Gràcies, amic, pel teu temps i per la teua faena.

Analia Juan Guillén
Alcaldeessa de Montesa i dona rural

Presentant el rural: alguns punts de partida

En el temps de la metropolització, el rural valencià, com la resta de rurals del món, viu una situació a cavall entre la cruïlla i la perplexitat. És una situació que ve de llarg. En la segona meitat del segle xx profundes transformacions socials, econòmiques, administratives i territorials anaven despullant el rural de funcions i programant l'obsolescència de bona part dels mecanismes socials pels quals s'havia regit fins al moment. En un entorn d'economia de mercat la pèrdua de funcions no és altra cosa que la pèrdua de rendibilitat econòmica i la condemna a la marginalitat respecte als llocs on s'aconsegueixen més beneficis econòmics. Així, el rural —la conjunció del territori i les comunitats rurals— s'ha trobat amb la pèrdua de serveis i drets segons criteris economicistes. Un fet que amagava, de retruc, una crítica encoberta (o no tant) a la seua incapacitat per a adaptar-se i reconvertir-se.

Aquesta situació també ha generat que bona part del valor afegit que es genera en el rural acabe sent acaparat i aprofitat en altres entorns. Per a aquelles persones poc familiaritzades amb el concepte de valor afegit, una bona definició seria: «Allò que aporta el procés productiu, de comercialització i distribució que ens motiva a pagar el que paguem per un producte o servei més enllà del cost de les matèries primeres que el conformen». En el cas del rural, el desmantellament estructural que ha patit en pro de l'entorn urbà ha causat que el valor afegit, el rendiment, de les seues activitats acabe sent majoritàriament aspirat per aquest darrer. No és un fenomen nou. Ja en 1984 Jane Jacobs explicava que aquest era prou comú en els segles XIX i XX, el d'un rural empobrit reduït a ser un territori proveïdor de matèries primeres

que tornaven transformades i més cares de les àrees urbanes. És un component més d'un concepte més ampli conegut com a *desposseïció rural*. Que les seues centrals de les empreses, de les entitats de crèdit, dels centres administratius i pràcticament la capçalera de qualsevol infraestructura decisòria o productiva es trobe fora del rural implica que el valor afegit d'aquestes estructures o activitats acabe fugint també del propi rural.

Bona part del valor afegit que es genera al rural acaba sent acaparat i aprofitat en altres entorns.

En el segle XXI aquest ja no és un fenomen que afecte exclusivament el rural. La lògica que prioritza la concentració de la inversió pública i privada a les grans ciutats a la cerca d'eco-

nomies d'escala concentra allà activitat i recursos. No debades aquestes metròpolis aspiradores de recursos ja no sols atrauen recursos i població del rural. L'atracció de la seua força *gravitatòria* ha afegit un èxode urbà al tradicional èxode rural. Així, durant la darrera dècada, hem vist que ciutats mitjanes com Xàtiva, Gandia, Alcoi o Alzira mantenien a dures penes la seua població o en perdien i tot, mentre l'àrea metropolitana de València en guanyava.

Aquesta metropolització de les nostres vides i societats ha començat a fer presents en aquesta franja intermèdia de pobles i ciutats mitjanes problemes que eren propis del rural. La despoblació, la manca de capitals per a inversió, la pèrdua de qualitat —i de quantitat— dels serveis o l'aparició d'una apatia general que dificulta el desenvolupament de noves propostes i iniciatives.

S'ha de fer denúncia, assenyalar un abandó que no ens podem permetre. El rural ha patit un abandonament sistemàtic per a aplicar la lògica econòmica allà on no s'ha

de fer. Ha sigut marginalitzat per la contínua davallada d'inversió i la pèrdua de serveis bàsics que ha transformat els seus habitants en ciutadans de segona enfront dels d'altres indrets. Per exemple, l'abandonament del rural i la concentració de bona part de la seua població en les àrees metropolitanes ha causat que, a la llarga, les ciutats mitjanes també perden la població que acabarà justificant una futura pèrdua de serveis.

Un bon exemple d'aquest abandonament és l'escletxa digital. El nostre rural manca de les infraestructures de connexió que permeten als seus ciutadans connectar-se amb la mateixa facilitat, eficàcia i cost que en les zones urbanes. En un entorn en què les telecomunicacions cada volta són més presents, les persones i empreses del rural han de fer front precàriament a l'increment de la teleadministració o de l'ús d'aplicacions de tota classe. El 2020, en una paradoxa brutal, moltes d'aquestes persones han llegit, per mitjans que els arriben amb mala connexió, com arran de la crisi de la covid-19 el teletreball anava a ser el futur del món rural. Potser serà futur, però que siga present és impossible a hores d'ara en bona part del nostre rural.

La pèrdua de gestió del territori aparellada a la pèrdua de població i activitat agropecuària i els canvis de model d'explotació a les contrades rurals —majoritàries en el territori valencià— han agreujat o causat problemes ambientals com l'augment dels incendis forestals, l'erosió i la pèrdua de sòls fèrtils i, àdhuc, la disminució de cabals hídrics superficials. Ja no es discuteix que la pèrdua de la gestió tradicional del territori ha servit com a combustible per a l'acceleració d'aquests problemes ambientals. Tot i això, ací trobem també una nova mostra de la tensió que des de determinats costats s'imposa a les comunitats rurals. Des d'un costat del progressisme

i l'ecologisme, es responsabilitza les actuals comunitats rurals de mantenir aquesta gestió com si haguera de ser una preocupació exclusiva d'aquestes. Ningú exigeix a ciutadans particulars de València capital que dediquen el seu treball i esforç a mantenir l'Albufera o preservar l'edifici de la Llotja. Assumim que han d'existir mecanismes garants de la preservació el patrimoni natural o cultural urbà finançats solidàriament pel conjunt de la població valenciana, siga urbana o no. Però molts no tenen clar que eixa exigència no es puga fer a les persones del rural. Des d'alguns costats, es creu que la gent del rural s'ha de dedicar forçosament a la ramaderia o l'agricultura pels beneficis que suposen per al conjunt de la població. Una demanda que no considera si les dites activitats són viables econòmicament o impliquen pèrdues de qualitat de vida. No podem forçar els ciutadans del rural a dedicar-se a les professions que ens convenen si no estem disposats a generar i donar suport als mecanismes que les fan rendibles.

Situacions com aquestes ens permeten albirar un rural en contradicció i tensió. Unes comunitats i un territori que se saben útils i necessaris, però amb la seua utilitat molt sovint supeditada a importants renúncies personals. Aquestes tensions s'agregen per la falta d'equitat territorial i social de les polítiques públiques que, a més a més, marginalitzen aquestes poblacions amb l'excusa de la baixa rendibilitat econòmica de les inversions públiques i privades en aquestes zones. Un continu causa-efecte que sempre condueix a empitjorar la seua situació: hi invertim menys perquè són menys rendibles i cada vegada són menys rendibles perquè hi invertim menys.

Un altre focus important de tensió i contradicció el genera l'economia de mercat i neoliberal, que per falta

de control ha permés que hi domine el capitalisme de base extractiva. És a dir, les activitats especulatives són més rendibles que les inversions productives, i això fa que riquesa i recursos es concentren en unes poques mans. És un procés ben descrit per Korten (2000), que afirma que aquest model capitalista és incapaç de diferenciar entre activitat extractiva i productiva. Aquest panorama l'amplien altres autors com Harvey (2007), que empra el concepte d'*acumulació per desposseïció* per a definir els seus resultats.

En el nostre rural trobem sovint projectes turístics, de vedats de caça, d'explotació forestal no sostenible o d'instal·lacions públiques que no es volen en altres llocs (com ara abocadors, centrals nuclears, presons, etc.). Aquestes propostes acaben generant un espoli de territori i recursos amb molt baix rendiment per a les comunitats rurals, mentre els beneficis fugen cap als inversors urbans que els han creat. Són processos que tenen la comprensió d'una part de les poblacions locals. Davant la falta d'alternatives a què es veuen abocades, s'estimen més conformar-se amb les ocupacions de baixa qualificació i baix salari que solen oferir que no emigrar cap a l'urbà o seguir el complex camí de l'emprenedoria. Aquest fenomen s'ha descrit en alguns llocs com a neocolonialisme. Així, ens trobem amb un fenomen que partint del menyspreu secular per aquestes comunitats naturalitza que allà acabe tot el que és molest, que la propietat es concentre en latifundis o que pobles sencers es transformen en parcs temàtics al servei dels urbanites. És, a més a més, un procés complex i contradictori.

Un bon exemple és el de la gestió forestal. Per una banda, es pretén una gestió forestal extractiva i arrabassadora que fa malbé territoris i paisatges amb tales

indiscriminades. Però, per una altra, des d'algunes posicions ideològiques profundament urbanites, hi ha qui voldria una manca total i absoluta de gestió d'aquests espais. Aquesta proposta oculta que ens trobem en uns territoris que han sigut gestionats i alterats per mans humanes des del neolític i que amaga que hi ha estadis entre una postura i l'altra que permeten un equilibri sostenible. Aquesta dualitat maniquea és una eina al servei dels interessos del neocolonialisme extractor forestal. Si les comunitats rurals han de triar entre el que saben roí, però que genera un mínim ingrés i un abandó de la gestió que augmenta riscos com el d'incendi, tots sabem de quin costat caurà la balança.

S'ha de ser més intel·ligent com a societat i admetre que les comunitats rurals tenen un grau de coneixement i capacitat similar al de les urbanes i que són capaces de dissenyar models de gestió propis en equilibri. No hi ha res que preste un millor servei a aquest neocolonialisme que mantenir les seues cortines de fum i allunyar del debat la realitat i les necessitats del rural. L'objectiu d'aquestes pàgines és mostrar un poc millor com és aquest rural i traure a la llum que el rural no és ni un espai mort ni una societat buidada. Al contrari, és un entorn que continua viu i resilient malgrat tot el que ha tingut sempre en contra. Un laboratori social i territorial del qual podem extraure lliçons interessants si volem fer front a una metropolització que és la principal responsable de greus problemes ambientals —el canvi climàtic o l'esgotament de recursos— i socials —com el creixement continu de la pobresa i la marginalitat. En un temps de precarietat i precaritzats, el rural té molt per a aportar a l'hora de posar solucions damunt la taula.

Intentant fitar i definir millor el rural

Si s'ha de parlar de rural, hem d'intentar tindre clar què és el rural. Fa un parell de segles era més senzill. No calia res més que pujar a les muralles de la ciutat i allà on es perdia la vista era on començaven els territoris rurals. Es podria dir que la història de la humanitat ha sigut en bona part la història de la urbanització. La narració del procés de naixement, creixement i estructuració de les xarxes de ciutats que han anat concentrant població i activitat al llarg dels segles. Les ciutats i el seu entorn han funcionat com a catalitzadores de la història actuant com a centres d'innovació, intercanvi i difusió, i s'han convertit així en l'element clau al servei dels poders i dels estats

Aquesta dualitat rural-urbà es va accelerar amb l'aparició de la nova economia postindustrial. El rural va passar de ser un territori que generava riquesa gràcies a les seues produccions primàries a ser un espai cada volta més marginal. Ja no era necessari proveir-se de l'entorn immediat gràcies a la revolució dels transports. Així, les produccions rurals van experimentar una baixa notable de preus. Els grans nuclis urbans que concentren les activitats més rendibles podien accedir a matèries primeres i aliments de qualsevol part del globus, i es creava així una competència que perjudicava el rural. Es va generar, a més a més, un fals estat d'independència urbana enfront del rural. S'ha perdut el vincle concret entre un territori i un producte i el seu lloc de consum, però el que es menja i beu a les ciutats continua proveïnt majoritàriament de contrades rurals. Aquest pretés estat d'independència urbà és, a més a més, doblement fals, atès que continua depenent del rural que l'envolta pels serveis ambientals, culturals i recreatius que li presta. La pèrdua del reconeixement d'aquests vincles a

partir de la pretesa pèrdua de necessitat dels productes rurals és probablement la idea central que jau al nucli més dur del neocolonialisme urbà i de la marginalització interessada de les comunitats rurals.

Tanmateix, en el segle xx es van iniciar també una important sèrie de canvis socials que van començar a qüestionar la dualitat rural-primari/urbà-secundari i terciari. El rural de l'Europa Occidental va perdre molt del seu pes específic dins la producció agropecuària. Al mateix temps van aparéixer noves demandes socials per a aquests espais vinclades com a reservori natural o cultural i les seues possibilitats com a espai d'oci o turisme.

A hores d'ara, la definició dels espais rurals s'aborda des de diferents perspectives. La primera l'administrativa. Farem servir com a exemple la definició de l'Institut Nacional d'Estadística que considera com a rurals els municipis que tenen fins a dos mil habitants; intermedis, els que tenen entre dos i deu mil, i urbans, els que ultrapassen aquesta xifra. Altres administracions treballen segons diferents criteris com ara l'índex de ruralitat que empra la Generalitat Valenciana en el marc de la iniciativa LEADER. Aquest encreua diverses variables per establir el grau d'aquesta a un municipi (l'annex VI de l'Ordre 5/2016, d'11 d'abril):

- Densitat de població.
- Població.
- Índex d'envelliment de la població.
- Especialització en el sector primari.
- Àrea coberta per espais protegits.
- Assistència mèdica.
- Dotació escolar bàsica.
- Situació a zona de muntanya.
- Distància a la capçalera comarcal.

Des de la perspectiva tècnica i científica, s'ha intentat també abordar aquesta qüestió. Val a dir que aquestes definicions no poden ser uniformes perquè el rural no ho és. Hi ha molts tipus de regions rurals d'acord amb qüestions diverses com ara la seua orientació productiva o la seua accessibilitat. Una complexitat a la qual cal afegir la generada pel mateix punt de vista de la disciplina que s'analitza. Goerlich, Reig i Cantarino (2016) estableixen sis tipus de municipis en funció de la seua ruralitat:

- Urbà: tancat i obert.
- Intermedi: tancat i obert.
- Rural: accessible i remot.

Altres autors com Molinero (2019) estableixen un rural que es divideix en dues grans categories: la del rural profund i estancat, d'una banda, i la de l'intermedi i dinàmic, per l'altra. Ambdues se subdivideixen en diversos tipus en funció de qüestions socials, laborals i demogràfiques.

En la darrera dècada, s'ha sumat a aquests marcs de definició —i a molts altres que no podem mostrar ací per qüestions d'espai— un de nou i força interessant, el de la nova ruralitat. Representat al nostre territori per autors d'interés com ara Xavi Ginés, Vicent Querol, Artur Aparici o Josep Pérez. Aquest grup que participa activament en el Fòrum per una Nova Ruralitat, mostren el rural des d'una nova perspectiva centrada més en la vida social que en les funcions del territori. Consideren que la dicotomia rural-urbà clàssica és obsoleta i part d'un aparell que posa les persones en un segon terme. Per a ells, en la nova ruralitat s'inscriuen maneres de produir, de relacionar-se i d'habitar que reflecteixen la diversitat existent en aquests espais (Ginés i Querol, 2019, p.52-53).

La visió del rural del segle XXI naix en part de la confrontació amb un món urbà globalitzat; però també en simbiosi amb aquest.

Aquesta darrera proposta de definició ens mostra una problemàtica creixent que afecta el rural des de les acaballes del segle xx. L'enorme pes del que és urbà mediatitza tant les propostes com les accions. Tant que molt sovint sembla que des d'un discurs majoritari es vulga definir el rural sense tindre en compte el mateix rural. Propostes com la de la nova ruralitat podrien ser considerades com una resposta a la societat postindustrial i neoliberal que ha despullat el rural de funcions tradicionals implantant-ne altres de noves controlades

des del medi urbà. Aquest marc ha convertit el rural en una mena d'espai de trànsit al servei dels urbanites. Un territori en què als habitants se'ls nega la possibilitat de l'autodefinició o de triar el destí partint d'una concep-

ció molt similar als «no-llocs» que va definir Auge (1992) en retirar al rural el seu pes patrimonial, cultural i social.

Aquest procés ha tingut un retruc rural, amb respostes que van des de l'aparició de moviments que es defineixen com anticolonialistes urbans fins al domini del vot de càstig contra els partits tradicionals en alguns municipis rurals. Un autor que ha fet aportacions en aquest sentit ha sigut Rodríguez-Pose (2018), que en estudiar eleccions franceses afirma que determinats vots rurals cap a partits d'extrema dreta són una resposta enfront del sistema que els deixa arrere.

Collantes i Pinilla (2019) afinen l'anàlisi i el fan potser més acurat en aclarir que no és tant una qüestió d'abandonament com de menysteniment. Les comunitats rurals són excloses dels processos decisoris que les afecten. Així des d'una òptica urbanocèntrica es conceben

i porten a terme actuacions que ni són les adequades ni tenen la complicitat necessària de les poblacions locals. Tal com ells afirmen: «no estem exactament davant uns llocs que no importen sinó, més aviat, davant uns llocs als quals afluïxen recursos que, no obstant això, no s'empren de la manera que seria més productiva». Aquests processos molt sovint es pleguen als interessos de grups de pressió o pretenen fer la impressió que es fa alguna cosa, i no tenen un interès real per resoldre els problemes que afecten les comunitats rurals.

En paràgrafs anteriors s'ha fet visible que l'enfocament de la nova ruralitat està íntimament relacionat amb el de la dialèctica centre-perifèria. Ben entrat el segle XXI, les «ciutats globals», les metròpolis, han pres el paper i els avantatges dels estats centrals mentre que la resta de territoris s'han convertit en satèl·lits orbitant al seu voltant i al seu servei. D'aquesta manera, els espais i les comunitats rurals esdevenen els espais més marginals d'àrees ja de per si marginals respecte a aquestes grans ciutats globals. No debades a hores d'ara les àrees rurals són la part principal del territori que es queda al marge o participa menys dels fluxos de capital, productes i persones que s'han convertit en la base del poder econòmic d'aquestes ciutats centres de l'economia global. Des d'aquest punt de vista, es poden comprendre definicions com la del sociòleg francès Kayser (1990), que afirma sobre el rural que és un conjunt territorial del qual fugen les pròpies decisions.

Tot i el que s'acaba d'explicar, la globalització dificulta cada vegada més la definició del que és rural. Així, Joan Nogué (2016) descriu un neoruralisme més enllà del ja conegut fenomen neorural de les dècades del 70-80 del passat segle, un model en què les tecnologies de comunicació i informació han alterat les relacions tradicionals camp-ciutat.

El neorural o la visió del rural del segle XXI naix en part de la confrontació amb un món urbà globalitzat però també en simbiosi i íntima relació amb aquest. Aquests vincles han difuminat la separació entre unes àrees i les altres. És el contínuum rural urbà en què paisatge i societat es transformen i varien en funció de múltiples factors que tendeixen més o menys al que s'entén per rural i urbà. Així Berardo (2019) afirma que més que una bipolaritat entre rural i urbà hi ha una gradació de zones amb diversitat interna de la qual resulta la mútua influència entre qualitats urbanes i rurals.

El rural valencià

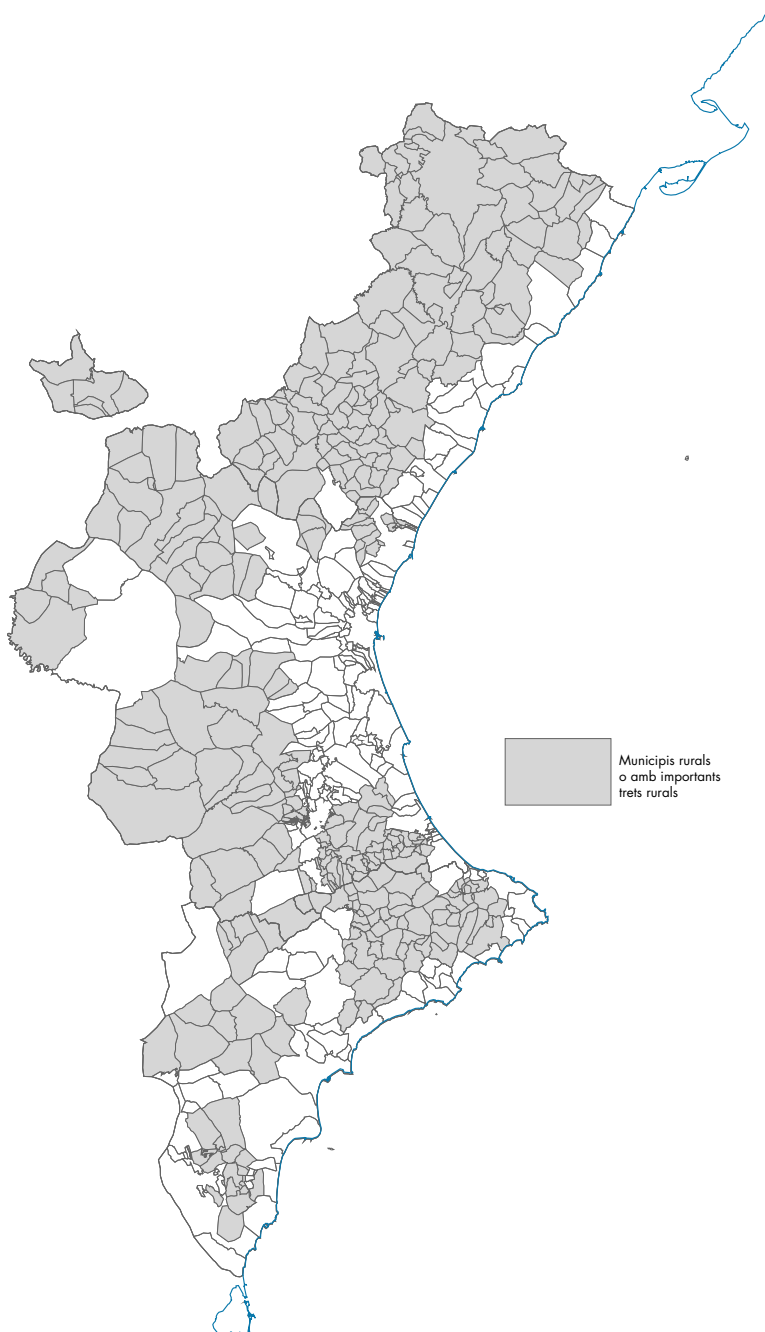
Definit un marc conceptual sobre el que és rural o no i com es pot abordar el seu estudi, podem anar per feina i començar per intentar fitar el rural valencià. Una manera molt senzilla i gràfica seria que anàrem a qualsevol punt del nostre litoral i mirem cap a ponent: el rural serà gairebé sempre el fons del paisatge i la panoràmica que contemplem. En aquest cas, el rural serien les contrades valencianes de muntanya i alguns altiplans que se situen a una certa distància de la mar. Això pot ser real a una escala macro, però no ho és tant a una escala mitjana o micro. Molts territoris que s'hi inclourien són clarament urbans o industrials.

Un altre punt de partida podria ser l'Estratègia territorial de la Comunitat Valenciana (Doménech, 2011), que delimita el rural partint de certs indicadors com ara demografia, usos del sòl, etc. Allà podem llegir que el sistema rural de la Comunitat Valenciana comprén un total de 143 municipis, que ocupen una superfície de 7.307 km², el 31,6 % del total, i una població de 73.940 habitants, l'1,5 % de la població valenciana. A aquest fenomen s'associen altres factors com envelliment, aïlla-

ment, rendes baixes o dèficit d'equipaments. L'annex VI de l'Ordre 5/2016, ja esmentat en aquest mateix capítol, fa una delimitació menys restrictiva partint d'un índex basat en diversos paràmetres.

Per a fer una territorialització més funcional i comprensible per a tothom, parlem de nord a sud de les comarques:

- els Ports,
- els municipis no litorals del Maestrat,
- l'extrem nord-occidental de la Plana Alta,
- la part occidental de l'Alcalatén,
- l'Alt Millars,
- l'Alt Palància (excepte Sogorb),
- els municipis no costaners del Camp de Morvedre,
- la Serrania,
- el Racó d'Ademús,
- la Plana d'Utiel-Requena (excepte aquests dos nuclis),
- la Foia de Bunyol-Xiva (excepte aquests dos municipis),
- la Canal de Navarrés,
- la Vall d'Aiora i Cofrents,
- Els municipis al ponent de la Ribera Alta,
- la Costera excepte Xàtiva i els municipis de la conurbació de Canals-l'Alcúdia de Crespins,
- la Vall d'Albaida (excepte Ontinyent, Albaida i l'Olleria),
- la Banda de ponent de la Safor i la Valldigna,
- els municipis del ponent de les Marines,
- El Comtat (Excepte Cocentaina),
- l'Alcoià (excepte Alcoi)
- Determinades contrades de l'Alt Vinalopó i el Baix Segura.

No es tracta d'un territori homogeni. Es podria dir que les realitats locals varien tant com els paisatges, malgrat que hi ha uns elements i uns trets comuns que els unifiquen.

Tot i la diversitat, hi ha una sèrie d'elements comuns a aquests territoris. El primer d'aquests elements comuns és el domini de l'extensivitat enfront de la inten-

Les realitats locals varien tant com els paisatges, tot i que hi ha elements i trets comuns que els unifiquen.

sivitat. Parlem de paisatges dominats pels espais forestals, agraris i ramaders; poc poblats i amb un poblament molt sovint dispers, encara que és en bona part fòssil perquè ja no acull habitants

permanents; contrades amb poques infraestructures i que quan són presents són infraestructures energètiques, hídriques o de comunicació concebudes en funció dels interessos d'altres àrees urbanes. L'A3 o les vies de l'AVE travessen algunes d'aquestes zones, però tots tenim clar que el servei el presten a l'àrea litoral o a l'àrea metropolitana de Madrid. Un bon exemple del que acabem d'afirmar són els pantans que s'ubiquen en aquest interior, però que acaben regant o portant aigua de boca a les zones litorals.

Una tercera característica comuna a aquests territoris és la preservació d'algunes tradicions o formes de relació preindustrial. Malgrat tot, aquestes àrees no són alienes a la globalització i els estereotips rurals fa dècades que no són més que estereotips injustos. A hores d'ara, la gent del rural està en contacte amb pensaments i persones de qualsevol part del món, sense que supose la pèrdua d'una altra manera de relacionar-se més propera a l'entorn local.

Una altra qüestió important a l'hora d'abordar el nostre rural, i que ja hem avançat en parlar de les infraestructures de comunicació, és que són territoris que presenten notables carències en determinades infraestructures i serveis públics i privats. Tornant al que va dir Kayser (1990) i que hem esmentat en el capítol anterior, és l'efecte de ser territoris que no tenen la capacitat de decisió d'altres. Amb excuses com la menor presència de població o les dificultats del territori, s'ha permès que aquestes àrees patisquen una marginalitat sobrevinguda a la que ja experimenten per les seues dificultats per a inserir-se en els fluxos que componen el que s'entén per urbanització.

Un altre element comú important és que, per l'encreuament de la despoblació, el despoblament i la mateixa evolució històrica del territori, ens trobem amb espais en què el sistema de poblament tradicional està en qüestió. (Com veurem posteriorment, cal fer una distinció entre despoblació i despoblament.) En qualsevol cas, fa dècades que la població emigra des de les àrees rurals cap a les urbanes, un procés accelerat per la globalització o la metropolització. Així, aquestes àrees presenten un envelliment significatiu que causa una recessió demogràfica: hi mor molta més gent de la que hi naix. Val a dir, però, que no són només els municipis rurals els que perden població: la franja intermèdia entre els espais rurals i els metropolitans també ho fa.

Un tret pervers d'aquesta despoblació és que és selectiva. No s'emigra de manera uniforme, emigren més aquells col·lectius i grups que tenen més dificultats a inserir-se laboralment i socialment en el medi rural. Emigren sobretot dones i joves, que són precisament els grups que poden garantir el relleu generacional. És a dir, aquesta despoblació selectiva està sembrant la despo-

blació futura. Més endavant es reflexionarà sobre les causes socials que espenten cap a fora aquests dos col·lectius socials i es mostrarà què s'està fent per resoldre aquest problema. De moment n'hi ha prou de dir que el rural valencià no sols està envellit sinó que també està masculinitzat.

Un altre aspecte pervers és la «fugida il·lustrada». Emigren aquelles persones amb majors qualificacions professionals per uns mercats laborals rurals que els ofereixen poques oportunitats i per unes condicions locals (infraestructures, comunicacions, falta de serveis complementaris, etc.) que dificulten que es transformen en emprenedors i creen els seus propis llocs de treball.

Malgrat aquesta fugida il·lustrada, el panorama que s'ha dibuixat és ben lluny d'algunes imatges del rural que s'han venut des del cinema o la literatura i que potser van ser reals en altres èpoques o llocs. No som davant d'un rural endarrerit i fosc com el que es presenta en *Los Santos Inocentes* o poblat per *rucs savis* com els que mostrava Paco Martínez Soria. Els emigrants del segle XXI tenen un esperit rural més potent i més estima pel territori propi. Molts d'ells mantenen encara forts lligams amb les seues localitats d'origen i participen activament en la seua vida social i cultural i hi fan moltes estades de cap de setmana o vacacionals. A hores d'ara moltes localitats rurals no sols gaudeixen d'un important teixit social sinó també d'un capital social i territorial molt potent que els permet adaptar-se a noves situacions i fer front als reptes locals, amb capacitats més que interessants.

Aquesta població que va i torna —la població basculant i els *commuters*— és el darrer component definitori dels nostres municipis rurals. Les comunitats rurals potser no tenen massa població empadronada, però és

cert que entre retorns de cap de setmana, estiuiejants, turistes rurals, visitants d'oci i gaudi, desplaçaments laborals i d'altres, són l'espai vital durant moltes hores cada setmana de poblacions molt més grans, a les quals atenen els serveis locals públics i privats. Aquest fenomen, alhora, és l'origen de moltes tensions que les administracions locals pateixen, perquè aquestes planifiquen la seua actuació en funció d'un concepte enganyós, el de la població empadronada.

No som cànon

Un hàndicap afegit al rural valencià és que no encaixa fàcilment ni plenament amb la imatge del rural en el nostre estat. És un rural perifèric, molt allunyat dels extensos paisatges buits ocupats per cereals, vinyes, olivars o deveses dels altiplans centrals (la *meseta*) o d'algunes contrades andaluses, aragoneses i extremesnyes que ocupen la major part del nostre estat, uns territoris de grans propietats i amb la població concentrada en unes poques localitats. El rural valencià és una altra cosa: constellacions de poblets menuts i mitjans en un paisatge variat en mosaic excepte en algunes contrades vitivinícoles; llocs on els espais agraris i ramaders entreveren els forestals en un territori majoritàriament fracturat de valls i muntanyes d'altura mitjana. Aquesta diversitat enfront del cànon rural de l'estat, que no és exclusiva nostra i que compartim amb altres territoris, situa el nostre rural a la perifèria de la perifèria, i això ens deixa fora dels corrents principals, tant polítics com acadèmics. Formem part d'aquests corrents de manera parcial i, per tant, sols ens beneficiem de manera parcial.

En l'àmbit estatal es comparteixen problemàtiques com la despoblació, l'aïllament o la pèrdua de serveis; però bona part de les solucions que s'arbitren escala es-

tatal i europea es fan a partir d'augments, per exemple, de la rendibilitat agrària que estan pensats per a explotacions d'unes grandàries i característiques poc comunes en el rural valencià. Les perifèries de la perifèria patim així la dificultat afegida d'haver d'emprar legislacions, eines i mesures que molt sovint estan poc adaptades a les nostres realitats i necessitats.

Que el mateix rural valencià siga tan ric i divers fa que a vegades també siga abordat des de perspectives massa reduccionistes. Se sol creure que qüestions locals són comunes o que solucions o propostes importants a

Patim la dificultat afegida d'haver d'emprar legislacions, eines i mesures poc adaptades a les nostres realitats.

escala local es poden aplicar fàcilment a la resta. El rural, a qualsevol escala, ha de ser abordat des de la seua diversitat si no volem deixar cap de les seues persones i comunitats arrere. Cal un enfocament des de la inter-

seccionalitat. Una part important del necessari activisme rural és mostrar i fer pedagogia d'aquesta diversitat de valors, i protegir-la i millorar-la per mitjà de la transversalitat.

Despoblació i despoblament: ¿Causa o símptoma?

Per a moltes persones, i més des de la campanya mediàtica de l'*Espanya vaciada*, el rural és sinònim d'aquests fenòmens. No és clar si la despoblació és causa o símptoma d'aquesta crisi rural, però el que importa és que és ben present i que els seus efectes poden desestructurar o extingir comunitats rurals. Qualsevol anàlisi seriosa ha de començar per comprendre que aquesta problemàtica té unes arrels històriques ben fondes. En alguns casos ens haurem de remuntar als inicis del segle xx, i

que l'enfocament únicament quantitatiu sense tindre en compte elements qualitatius que s'està imposant és, a part de poc acurat, un element agreujador de la situació.

D'entrada, no és el mateix despoblació que despoblament. La despoblació és la disminució de la població sobre un territori. El despoblament és un canvi *tecnològic* pel qual la població abandona determinats nuclis per uns altres. Un nucli habitat, a part de ser un escenari amb el qual sentim uns lligams personals i sentimentals és, també, l'expressió de la nostra forma de vida i la tecnologia que el genera. Així, els canvis en els sistemes de transport i vehicles deixen *obsolets* determinats habitatges dispersos que ja no són necessaris. El sistema tradicional de masos i alqueries a les nostres muntanyes va començar a ser abandonat quan les millores en el transport privat van permetre que els habitants continuaren gestionant l'explotació vivint en nuclis amb més comoditats i serveis. Un altre component *tecnològic* és l'econòmic. Nous models d'explotació poden deixar de banda determinades zones de conreu, mineria o pasturatge, que són abandonades i es perd el poblament associat. Entrem així en una dinàmica en què el manteniment d'aquests poblaments passa a ser una qüestió de sentiments i militància més que d'òptim tecnològic o econòmic. El manteniment és part del dret inalienable de les persones a triar lloc i forma de vida. La pèrdua de poblament no implica necessàriament pèrdua de població a escala municipal i comarcal, tot i que molt sovint estan associades.

Es podria entrar ací en una anàlisi de fonts estadístiques i analitzar les causes i processos de la despoblació, però resulta que és un tema que ja s'ha tractat molt i ja hi ha síntesis com la de J. M. Delgado (2018). Allà queda clar que la despoblació és el fruit d'un llarg procés

històric resultant de les polítiques d'industrialització. Aquestes, centrades en els entorns urbans i capitalins, van coincidir amb la mecanització del sector agrari i la consegüent pèrdua d'ocupació. L'emigració causada per aquest procés va causar un envelliment que augmentà les taxes de mortalitat retroalimentant el procés. Al procés s'han incorporat altres elements com els desequilibris en la xarxa de serveis que augmenten la virulència de la despoblació i afegeixen nous factors expulsors de població.

Bona part del fenomen de despoblació actual és el resultat de l'envelliment sobtat de les comunitats rurals de dècades anteriors quan van veure com la seua població jove en edat de reproducció se n'anava cap a altres llocs. No hi ha, a hores d'ara i amb un panorama estatal de regressió demogràfica, manera d'impedir que la població de molts nuclis rurals minve. El nombre de defuncions sempre serà superior al de naixements atés que el nombre de persones majors ultrapassa la població jove en edat de reproduir-se. Únicament un fort corrent migratori cap aquests indrets permetria revertir aquestes tendències i transformar el saldo en positiu.

És important assenyalar quins són els perjudicis de la despoblació. La desaparició d'una comunitat humana és sempre perjudicial. La pèrdua dels valors, coneixements i relacions suposen, a més a més, la desaparició de tot allò que aquesta comunitat podia fer com a individus i com a conjunt. D'altra banda, continuant amb les conseqüències socials, la despoblació causa:

- Augment dels desequilibris territorials.
- Pèrdua de diversitat cultural i uniformització dels modes de vida.
- Dificulta el manteniment de serveis públics i privats a les àrees rurals.

- Causa bombolles immobiliàries allà on es concentra la població.
- Posa en risc el manteniment del ric patrimoni de les àrees rurals.

Ambientalment la despoblació, i el despoblament, són també un problema. Els ecosistemes valencians estan fortament antropitzats. La gestió humana del territori des de fa cinc o sis mil·lennis ha generat que l'equilibri ambiental estiga íntimament relacionat amb el manteniment d'aquesta gestió. A curt i mitjà termini l'abandonament de les activitats agropecuàries causa l'augment de riscos ambientals com el d'incendi o erosió. D'altra banda, l'abandonament d'aquesta gestió causa la pèrdua de recursos hídrics en disminuir la infiltració de les aigües de pluja que és més elevada en els terrenys llaurats. I encara que puga semblar el contrari, causa també pèrdua de biodiversitat. Els ecosistemes mixtos amb un mosaic d'espais agraris i ramaders —gestionats de manera adequada— entreverats d'espais naturals i forestals permeten mantenir més vida *salvatge* i més variada que un paisatge *natural* per la diversitat d'hàbitats (Segre-llles, 2009).

El tercer gran grup de perjudicis generats per la despoblació és el de la pèrdua de potencial productiu i de sostenibilitat. Els territoris rurals tenen una capacitat més alta de producció sostenible que els urbans. Les activitats de ramaderia i agricultura extensiva permeten una explotació continuada del territori sense esgotar els recursos presents. Així, Rodríguez, Bernués i Olaizola (2019) conclouen que l'activitat agrària és essencial a la regió mediterrània econòmicament, ambientalment i socialment, i té un rol important en el desenvolupament rural i la seguretat i la sobirania alimentàries.

Una altra qüestió ja esmentada és que el recompte tradicional de població basat en el padró és molt poc efectiu. De primeres, mai ha sigut real. Durant dècades gent que vivia a les ciutats continuava en el padró dels pobles pel fet de poder votar, per a poder participar en determinades qüestions com els vedats de caça o per raons sentimentals. També passava a la inversa. Gent de ciutat s'inscrivien en el padró d'un poble per moltes causes i molt diverses (altra vegada els vedats de caça, la possibilitat d'accedir a determinades ajudes, etc.). A més a més, a hores d'ara el nostre rural acull importants contingents de població *flotant*, que es desplaça a estiuajar, passar caps de setmana, desenvolupar determinades activitats o fer turisme. Una imatge que autors com J. M. Delgado (2018) descriuen acuradament i que, contrastant amb la de l'*Espanya vaciada*, és la majoritària en el cas valencià. Camarero (2019) aclareix encara més aquest procés de *bi-residencialitat* i simbiosi entre poblacions rurals i urbanes en mostrar la importància de les segones residències i com l'ús d'aquestes varia en funció de les diferents etapes vitals. Des de la seua perspectiva, la diferència rural-urbà és una construcció social, de la mateixa manera que el gènere és també una construcció social. Així, el caràcter rural o urbà són atribucions de sentit social, com ho és ser masculí o femení. Sentits que en el cas de la distinció rural-urbà canvien amb el temps.

Afirmacions com aquestes contradiuen el relat d'origen institucional de l'*Espanya vaciada*. La justificació dels governs que aprofiten el descens demogràfic i la impossibilitat de recuperar la inversió pública, per a abandonar institucionalment les àrees rurals. Ens podem preguntar si és aquest l'objectiu de les polítiques públiques i si aquest principi de rendibilitat econò-

mica de les inversions s'hauria d'aplicar a altres àrees com sempre es fa amb el rural. A més a més, s'ha de comprendre que, pels nostres condicionants històrics i ambientals, no vivim en un territori tan densament poblat com altres de l'entorn europeu. Camarero (2019) ha demostrat que el despoblament no és un fenomen nou i que tradicionalment Espanya és un territori de baixa densitat demogràfica en comparació amb la resta d'Europa.

Anant més enllà, Collantes i Pinilla (2019) responsabilitzen les institucions recordant el seu paper en la pèrdua de població emprada com a excusa per a retallar serveis públics i reduir propostes de futur. Així, afirmen que, més que d'un pla buidador, els territoris rurals han patit d'uns plans dissenyats des de fora que no tenien en compte les seues realitats ni interessos. No debades Ginés i Querol (2019) han arribat a afirmar que «l'associació metonímica del rural amb una de les seues patologies, la despoblació, entenem, no és atzarosa, i ha arribat a transcendir a l'àmbit polític», i eixí es pot relacionar el concepte de la *España Vacuada* amb aquest marc general de desprestigi del rural.

Es fa evident que, tot i el pes que té com a problema la despoblació, no poden ser les xifres i la recuperació demogràfica l'objectiu de les polítiques de dinamització rural. Més aviat la dinamització pot tindre com a efecte final la millora d'aquests indicadors. L'èxit de models com l'escocés, que presentarem més endavant, rau en el fet que tracta les comunitats rurals com a grups de persones amb plens drets i que tenen un valor *per se*. El discurs institucional de l'*España vaciada* té l'efecte pervers de presentar aquests col·lectius i persones com a víctimes d'unes forces que no poden controlar i amb un destí final i fatal. El que s'ha de fer és tot el contrari,

empoderar aquestes comunitats i ajudar-les a dotar-se de les eines que fent-les resilients les ajuden a perviure i millorar. I aquest procés comença per reconèixer que no es tracta de víctimes de la història sinó de protagonistes i agents d'aquesta. Cal ser conscients que la gran pregunta per a garantir la continuïtat de les comunitats rurals no és «¿quants són?» sinó «¿com estan?» A açò es dedicaran els capítols següents, a mostrar vies d'empoderament i augment de la resiliència d'aquestes comunitats.

Hi ha un «esperit local» que té un pes fonamental a l'hora d'abordar la dinamització de les comunitats rurals.

El marc d'actuació actual

Dinamitzant el rural

Una vegada s'ha presentat el nostre rural i bona part de les problemàtiques que l'afecten i abans d'abordar possibles vies de solució, cal fer una repassada al marc d'actuació a què se circumscriu. D'entrada, s'ha de dir que no ha sigut fàcil triar el títol d'aquest capítol. Estem familiaritzats amb termes com ara desenvolupament rural o local, però no és adequat emprar aquest terme per les seues connotacions: no partim d'una situació de subdesenvolupament ni és una qüestió de creixement econòmic. Es tracta d'ajudar a consolidar qualitat de vida i benestar.

Fins ben entrat el segle xx la dinamització rural es basava en qüestions econòmiques i tecnològiques: millores en el sistema de producció i transport dels productes primaris del rural que permetien augmentar produccions o facilitar la seua exportació. Dins aquesta visió encaixarien propostes com la revolució verda que podeu

conèixer un poc millor amb obres com la de Borslaug (2001) i la FAO (1996). El mateix sentit seguirien actuacions anteriors com la llei de reforma agrària de 1932 o les ja clàssiques «Hojas Divulgadoras» del Ministeri d'Agricultura.

La mateixa política agrària comuna de la Unió Europea (d'ara endavant PAC) va nèixer sota aquest principi després de la Segona Guerra Mundial. Concebuda amb l'objectiu de garantir l'abastament d'una població delmada per la guerra. Així, els objectius d'aquesta PAC inicial (Peñeda, 1999) van ser incrementar la productivitat agrària, garantir un nivell de vida just als agricultors, estabilitzar els mercats, garantir el subministrament i aconseguir que els productes arribaren als consumidors a preus raonables. Es va actuar amb subvencions orientades al foment de la producció que van acabar causant l'aparició d'excedents. Aquests es generaven per l'acumulació de produccions amb preus menys competitius que els d'estats tercers. La situació es va intentar resoldre, tot i que amb resultats molt parcials, per mitjà de la introducció d'un sistema de quotes de producció (que encara existeix per a determinats productes) que fixava el màxim de producció subvencionable.

El 1992 es va escometre la primera gran reforma d'aquesta política en què s'inclouen les denominades *mesures d'acompanyament* que oferien pagaments compensatoris deslligats de la producció que consistien a l'adopció de mesures ambientals, de reforestació o de jubilacions anticipades. Així, s'intentava frenar la decadència d'un sector que cada volta tenia menys pes econòmic, tot i suposar en aquell moment vora un 50 % del pressupost europeu. L'anomenada Agenda 2000 va deslligar bona part dels pagaments agraris de la producció i va introduir un nou concepte, el del *desenvolupament*

rural com a segon pilar de la PAC junt amb el règim de subvencions que seria el primer.

A hores d'ara, l'estratègia 2020 marca les següents prioritats per aquest pilar de la PAC:

1. Fomentar la competitivitat de l'agricultura.
2. Garantir la gestió sostenible dels recursos naturals i l'acció pel clima.
3. Assolir un desenvolupament territorial equilibrat de les economies i comunitats rurals, incloent-hi la creació i la conservació d'ocupació.

D'aquestes prioritats deriven sis objectius:

1. Impulsar la transferència de coneixements en l'agricultura, silvicultura i zones rurals.
2. Millorar la competitivitat de tots els tipus d'agricultura i augmentar la viabilitat de les explotacions.
3. Fomentar l'organització de la cadena alimentària i la gestió de riscos en agricultura.
4. Restaurar, preservar i millorar els ecosistemes dependents de l'agricultura i la silvicultura.
5. Promoure l'eficiència dels recursos i animar a l'adopció d'una economia de baix consum de carboni i amb la capacitat d'adaptar-se als canvis climàtics als sectors agraris, alimentaris i forestals.
6. Fomentar la inclusió social, la reducció de la pobresa i el desenvolupament econòmic a les zones rurals.

Des d'un punt de vista crític s'ha de remarcar que aquest marc conceptual de la UE té un important biaix agrarista i, secundàriament, ambientalista. Sols el punt tres de les prioritats principals i el sis de les secundàries parla d'alguns dels temes en què se centren bona part de les demandes de la població rural.

Un bon exemple del que demanen els nostres territoris rurals ho podeu trobar a les estratègies de desenvolupament local participatiu LEADER. Es van fer onze

documents, i allà es pot comprovar que les demandes de la població rural formen un ventall molt més ampli que les agràries i ambientals des de les quals molt sovint es vol abordar la qüestió. Ignorar sistemàticament aquestes peticions mentre se'n resolten unes altres que poden ser necessàries, però que atenen demandes generades en entorns urbans, és una mostra més del que s'anomena urbanocentrisme. El benestar i la qualitat de vida de les comunitats rurals haurien de ser tan prioritaris com l'ajustament de funcions territorials que se'ls proposa des de l'entorn urbà.

La mateixa aplicació de LEADER finançant projectes amb base local demostra que el seu enfocament holístic, integrador, empíric i pràctic contribueix més a mantenir vives aquestes zones que les mesures agraristes i ambientalistes. És més, es podria arribar a dir que les ajudes a l'agricultura no han tingut la capacitat de mantenir l'activitat agrària en moltes d'aquestes zones rurals.

Altres autors com Collantes i Pinilla (2019) es mostren molt crítics davant l'enfocament agrarista de les polítiques de desenvolupament rural. Arriben a afirmar que l'agricultura moderna té poca capacitat de retenció demogràfica i que no és un factor decisiu de localització d'indústries alimentàries. Són crítics també amb una PAC que deixa bona part del finançament en unes poques mans, i afirmen que seria millor reorientar-la a polítiques rurals amb una funció més social. Així, descriuen com a *enginyeria social des de dalt* aquest disseny de polítiques fallides a què en contraposen un altre de baix cap amunt comptant amb les poblacions locals.

A una escala micro i ja fora de les directrius europees i estatals, cal remarcar el paper que han desenvolupat molts ajuntaments i mancomunitats i les agències de desenvolupament local que tenen associades. Són per-

sones i entitats que no rebran mai l'agraïment i l'atenció que es mereixen pel gran esforç que han fet i fan per mantenir uns pobles que d'altra manera ja estarien en vies d'extinció. Aquestes iniciatives han desplegat un ampli ventall de polítiques locals centrades en la creació d'ocupació, el manteniment de serveis bàsics a la població, la millora de l'accés a l'habitatge o la formació i la qualificació de la mà d'obra local.

Pinilla i Sáez (2016) donen gran importància a aquesta perspectiva holística afirmant que un afer tan complicat com el declivi demogràfic rural requereix diferents disciplines i àrees de govern. Per a ells, cal tindre en compte tres grans eixos: l'econòmic, el polític i el social que estan superposats i entremesclats, i han de ser considerats de manera conjunta, equilibrada.

Un cas que es considera paradigmàtic d'aquesta classe d'experiències per la seua dimensió territorial i històrica és el de la Highlands & Islands Enterprise. Aquesta iniciativa que es desplega des de les darreries de la dècada dels seixanta ha aconseguit revertir les tendències demogràfiques negatives d'aquests territoris escocesos.

Aquesta entitat dona suport a entitats de l'àrea rural escocesa, siguen comunitats locals, negocis o empreses d'economia social. Els serveis que presta l'HIE consisteixen en l'assessorament, la trobada de finançament, l'ajuda amb l'adquisició d'habitatge o seus per activitats junt amb la formació, tallers i organització d'esdeveniments que puguen ser d'interès per als seus usuaris. La manera normal de treballar de l'HIE és per mitjà d'un pla d'actuació amb una durada d'entre tres i cinc anys.

Les agències de l'HIE són finançades per partenariats públicoprivats i s'insereixen sempre en organismes i entitats ja existents per a poder aprofitar els beneficis i sinergies d'aquestes simbiosis.

D'altra banda, HIE disposa d'una estratègia pròpia que sol programar-se triennalment al voltant de tres prioritats:

- La creació d'activitat productiva resilient i amb èxit.
- Crear les condicions per al creixement en la regió.
- Construir comunitats fortes, capacitades i amb recursos.

Podeu conèixer millor com treballen consultant el seu pla d'actuació 2019-2022 i, sobretot, l'informe del projecte SSPA (2017). Aquests documents ens mostren com les agències de l'HIE treballen en tres eixos principals d'actuació: la diversificació econòmica, l'empoderament de les comunitats rurals i l'emprenedoria i l'atracció-retenció de talent.

Si donem una ullada al que proposen entitats nostres com el Fòrum de la Nova Ruralitat, ens trobarem que hi ha un plantejament teòric compartit amb HIE. És un enfocament que considera el rural més enllà del seu paper com a espai productiu o reservori ambiental, i hi afegeix consideracions molt relacionades amb la qualitat de vida de la població local i el sentiment de pertinença a una comunitat.

Totes dues propostes, a les quals es podria afegir la filosofia de la iniciativa europea LEADER, parteixen d'un concepte que és molt important i que abordarem en capítols següents: *el capital social*. Més important que els recursos o les funcions i produccions del territori és la mateixa població i les capacitats de què disposa. Al País Valencià podem trobar diferents respostes socials a territoris rurals enfront de la mateixa situació. És el fruit de com han evolucionat les comunitats que hi habiten i d'una sèrie important de condicionants locals. És a dir, la història i el present de les comunitats condiciona la

realitat local i la seua percepció. Hi ha un «esperit local» i té un pes fonamental a l'hora d'abordar la dinamització de les comunitats rurals.

Alguns conceptes d'interés: empoderament, participació, cooperació i capital social

Com ja s'ha vist, històricament s'ha difós una imatge del rural poc ajustada a la realitat, contraposada a l'entorn urbà, obviant que es tracta d'espais i comunitats en simbiosi. D'aquesta manera s'ha imposat la figura de la ciutadania rural com a digna guardiana d'un món ferit de mort o com una colla de rucs que no s'han de tindre en compte. Es tracta sovint de figures en negatiu en el fons i en la forma atés que se'ls nega la possibilitat d'evolucionar com a territori i societat. Aquestes figures han sigut comunes tot i ser ben falses com qualsevol generalització. Han servit com a excusa per a intentar sostroure a les poblacions rurals capacitat de decisió fins a convertir-se, com va dir Kayser (1990), en un «conjunt territorial del qual fugen les pròpies decisions».

Les comunitats rurals són tan diverses i valuoses com qualsevol altre grup humà i, per tant, han de poder participar en el disseny del seu propi destí i del d'àmbits més generals, com la resta dels ciutadans. Així, enfront de la visió interessada que l'espenta cap a la marginalitat, la gent del rural ha de ser empoderada i convertida en actor clau. Aquest empoderament ha de començar per la comprensió del concepte de *capital social*. Putnam (1993) el defineix com «els aspectes de les organitzacions socials, com ara les xarxes, les normes i la confiança que permeten l'acció i la cooperació per al benefici mutu». El mateix Putnam (2000) avança encara més en aquesta definició en considerar que el capital social s'articula en tres tipus de relacions:

Bonding: relacions entre similars, per exemple dins d'un territori o grup social concret.

Bridging: relacions amb gent o entitats d'entorns socials o territorials diferents.

Linking: Similar al *bridging*, però amb un component jeràrquic que situa per damunt en poder decisor i organitzatiu una de les parts.

Un exemple clarificador podria ser el de les relacions de les diferents persones que formen part d'una associació cultural local (*bonding*), la seua integració en un institut d'estudis comarcals (*bridging*) i les seues relacions amb l'administració (*linking*).

La mobilització del capital social per als processos de dinamització local ha sigut remarcada per autors com Albuquerque (2015) que la consideren base de qualsevol procés de millora efectiu. Altres com Esparcia, Escri-

**Enfront de la visió que es-
penta cap a la marginalitat,
la gent del rural ha de ser
empoderada i convertida en
actor clau.**

bano i Serrano (2016) van més enllà i afirmen que sols aquesta mobilització del capital social permet garantir uns bons resultats i la viabilitat futura de les comunitats locals. A més a més, remarquen la necessitat de refor-

çar el capital social de cohesió però també, i en especial, el vinculat a les relacions externes. Així, assenyalen la necessitat que actors locals i administracions faciliten i promoguen la generació d'aquest capital social.

A hores d'ara hi ha un ampli consens que en el nostre rural les relacions *bonding* estarien ben cobertes, les *bridging* també per mitjà de diverses i plataformes. Però les de *linking* fallen molt sovint vist que el nostre rural troba dificultats a relacionar-se com a tal amb determinats nivells institucionals públics i privats. Per tant,

millorar aquesta cooperació és un element clau a l'hora de dinamitzar el nostre rural.

Una vegada que hem definit l'objectiu o el *què* (l'empoderament per mitjà del reforçament del capital social) hem de parlar del *com* o els mitjans que podem emprar per a aconseguir aquest objectiu donant entrada al tercer terme que dona nom a aquest capítol, la participació. No cal raonar molt per a arribar a la conclusió que la participació és la principal via per a l'empoderament i el reforçament del capital social. Que les poblacions locals participen en la definició d'objectius i el consens de les estratègies que s'han de seguir és el pas inicial i bàsic per a ambdós objectius. La finalitat de la participació és així, segons Lobillo (2002), generar espais de reflexió col·lectiva per a intercanviar informació i concebre propostes.

La participació a l'hora de dissenyar estratègies i propostes de futur va començar a implantar-se en el nostre rural a les acaballes del segle xx en ser un requisit obligatori de les polítiques comunitàries com LEADER. Aquesta participació s'articulava al voltant de la necessitat d'estratègies locals que foren dissenyades amb una perspectiva ascendent o de baix cap amunt.

En el territori valencià les darreres estratègies de desenvolupament local participatiu LEADER (EDLP) es van fer entre 2016 i 2017 i van ser revisades entre 2019 i 2020. En l'Ordre 13/2018, de 10 d'abril, que les regula, s'establien dues qüestions molt importants de cara a la participació en els territoris rurals. La primera és que la qualitat del procés participatiu era important a l'hora d'aprovar l'estratègia i accedir al finançament. La segona era que la societat civil havia de ser majoritària enfront de l'administració en els diferents òrgans dels grups d'acció local LEADER a cada territori. Es forçava així la

participació i la integració en el funcionament normal d'aquestes entitats.

Pels contactes amb els equips de gestió de molts d'aquests grups, sabem que la participació real i efectiva de les poblacions locals ha variat en funció de cada grup d'acció local (GAL) i les seues circumstàncies. Hi ha grups en què s'ha mantingut i altres en què el GAL ha acabat per ser un ens pràcticament administratiu. En aquest sentit, creiem que és especialment d'interès l'aportació de Martínez de Anguita (2006), que indica que la població participa en un procés de desenvolupament en la mesura en què té el motiu de satisfer les seues necessitats. La població local ha de ser motivada a participar i ha de veure clar que la participació li aporta beneficis reals i efectius si volem que aquesta es mantinga en el temps i l'espai. No és aquest l'únic gran procés participatiu que ha afectat el nostre rural els darrers anys. Per exemple els Pactes territorials per l'ocupació, que en molts casos acullen comarques i municipis rurals, també han tingut el seu apartat participatiu.

Hi ha més òrgans de participació establits que afecten en major o menor grau les nostres comarques rurals. Per exemple, els parcs naturals i altres figures de protecció ambiental han d'incorporar la societat civil a les seues juntes rectores i als processos de disseny dels seus instruments de gestió. Les Agendes 21 Locals també han de seguir forçosament aquestes vies participatives.

Sobre com s'ha d'articular la participació, hi ha moltes eines i processos que es poden aprofitar, però no és l'objectiu d'aquest llibre entrar en la seua anàlisi. Tot i això, i a partir de Martínez de Anguita (2016), hem de dir que la participació ha de seguir aquestes tres etapes:

- Convocatòria i trobada d'actors per bastir visions i dissenys pragmàtics conjunts.

- Elaboració d'un programa conjunt de treball.
- Execució i seguiment del programa de treball i incorporació de nous actors.

Sobre la metodologia, per la seua senzillesa d'aplicació i la potència dels seus resultats recomanem la de The World Café Community Foundation (2015).

Economia i ocupació

S'han presentat els espais rurals com territoris i societats en què predomina l'extensivitat sobre l'intensivitat, espais no centrals, però que formen part igualment

L'economia rural descansa sobre la pluriactivitat i aquesta s'ha de concebre en més d'un sentit.

del contínuum urbà-rural. Aquesta posició i situació fan que l'activitat econòmica en aquestes contrades haja de fer front a reptes, com els derivats de la manca de

comunicacions i infraestructures, que són menors o inexistents en altres zones. Açò no impossibilita l'activitat econòmica; al contrari, la matisa i l'orienta. Però també s'ha de comprendre que, tot i necessària, la via econòmica no pot ser ni l'única ni la principal per a mantenir vives les comunitats rurals.

Cal també aclarir que, tot i el tractament que algunes activitats reben a la premsa —turisme rural, biomassa i altres energies renovables, determinades formes d'agricultura o conreus, etc.—, no hi ha ni una economia rural unificada valenciana ni cap solució màgica única i uniforme. L'economia rural descansa sobre la pluriactivitat i aquesta s'ha de concebre en més d'un sentit. D'una banda, s'ha de parlar de la diversitat d'activitats existents i de la necessitat d'ampliar la diversificació. De l'altra, s'ha de comprendre que per les característiques pròpies del territori moltes persones i famílies rurals

desenvolupen més d'una activitat. Sovint les rendes complementàries són quasi tan importants com la principal. És fruit de la baixa rendibilitat de moltes activitats rurals i el seu reflex en beneficis i salaris.

Donant una ullada als diagnòstics i els objectius de les EDLP-LEADER o a les dels Pactes territorials per l'ocupació, es veu la preocupació per la manca d'ocupació i, encara més, la manca d'ocupació de qualitat en el rural. Tot i que s'ha dissociat residència de lloc de treball (Camarero i Olivas, 2016) i que una comunitat pot estar viva i activa sense generar cap ocupació, no és aquesta una situació desitjable. Per exemple, s'ha fet ja referència al paper que tenen les comunitats rurals en la gestió del territori, una gestió que es desenvolupa per mitjà de les activitats agropecuàries i forestals. Per tant, el manteniment d'aquestes activitats està íntimament lligat a la qualitat de vida i ambiental que ens ofereixen aquestes contrades.

El sector primari rural —que inclou agropecuari, miner i forestal— és un sector carregat de paradoxes. És imprescindible pel seu paper ambiental i per la seua capacitat de generar productes propers i de qualitat molt necessaris per a la nostra societat. Però també és un sector (Collantes i Pinilla, 2019) que té poca capacitat de retenció de població i que requereix cada vegada menys mà d'obra. S'ha de considerar també que determinats models d'explotació poden esgotar el territori i generar importants problemes socials i ambientals. Mal pilotat, el sector primari pot acabar per malmetre l'entorn del qual ha de garantir la qualitat amb la seua presència. Així, no és difícil trobar en la premsa articles com el de Rivas (1/06/2018) per a *El Salto Diario* en què mostra els dilemes ambientals, socials i ètics de les macrogranges de porcí, o com el de Toni Ramos (10/08/2015) per a *La*

Razón que denuncien les malifetes del sector miner a la Serrania.

Tot i el paràgraf anterior, el sector agropecuari té un component positiu que s'ha de fer més visible. D'una banda, a pesar de la baixada de preus i ocupació, encara té una gran importància com a generador de rendes complementàries en les famílies rurals. Moltes famílies tenen un important matalàs econòmic derivat de la venda de determinades collites de raïm, ametles, olives o fruita, que complementen altres rendes. Per no parlar d'un «benefici» tan difícil de quantificar com important per a algunes cases com és l'autoconsum dels productes dels horts familiars. Aquest ingrés va més enllà de l'economia i afecta qüestions com l'autosatisfacció, la qualitat de vida, la salut o l'empoderament personal. També hi ha en el rural lloc per a experiències professionalitzades que han sabut trobar el seu lloc en els mercats i que conformen un ventall d'experiències molt variat, però que en general mostren diversos dels trets comuns que presentem a continuació:

- Aposta per la qualitat.
- Relació producte — territori.
- Formes de gestió alternatives al model capitalista de mercat.
- Accés directe al mercat final del seu producte.
- Relació sostenible amb el medi.

Així, podem trobar experiències com productors d'hortalisses que fan venda directa del seu producte, cooperatives i empreses que han fet de la qualitat dels productes la seua bandera, productors de mel ecològica, ramaders en extensiu que produeixen carns certificades, i un llarg etcètera que mostren que sí que hi ha lloc per a

una producció rendible garantint uns ingressos justos a llarg termini.

Ajudar aquest sector implica escoltar les seues demandes (en els diagnòstics de les EDLP i dels PTO les podreu trobar), que són entre altres:

- Facilitar l'accés a la terra (bancs de terres o cessió de terres públiques).
- Ajudar a la consolidació de circuits curts de venda directa per mitjà de la millora legislativa.
- La compra pública i la facilitació d'espais de venda.
- L'ajuda a les polítiques de qualitat i la promoció de les marques resultants.
- La formació sectorial i empresarial.
- La formació dels consumidors.
- La protecció enfront de la competència deslleial.

Les cooperatives en aquest sector són d'especial interès. No debades les experiències d'economia social generen altres beneficis més enllà dels econòmics. Preserven teixit social i econòmic local, innoven i generen capital social mantenint i ampliant les relacions dels socis. El cooperativisme afegeix també un millor accés al finançament que altres formes d'empresa, un problema ben present per als emprenedors rurals en aquest i qualsevol altre sector. Així, qualsevol acció encaminada a crear, ampliar i promocionar el cooperativisme —agrair o no— és una aposta clara pel futur d'una comunitat rural.

El sector agroalimentari està molt relacionat amb l'anterior. És un dels pocs sectors industrials que trobem en abundància en l'entorn rural. Tot i que cada vegada més, com ja van advertir Collantes i Pinilla (2019), es perd la dependència entre aquestes instal·lacions i les produccions agràries que les abasteixen. Així i tot,

aquesta agroindústria executa un important paper com a inici i tractor d'altres activitats (Juste, 2011).

Precisament la indústria agrícola i agroalimentària rural que creix i resisteix és la que fa d'aquesta relació entre territori i producte l'eix principal del seu relat. Només s'ha de pensar en quants productes agroalimentaris amb denominació d'origen protegida es coneixen i quants d'aquests estan lligats a espais rurals. Tal com expliquen Cabedo i Aguilar (2010), formatges, vins, olis de qualitat depenen pràcticament sempre del rural per a la producció.

Continuant amb Cabedo i Aguilar, una de les principals amenaces cap a aquestes produccions locals de qualitat és l'apropiació per part de la gran indústria agroalimentària global (*conventionalisation*) de part dels termes (com ara artesà, local, tradicional...) associats a aquests productes. La resposta s'ha d'articular al voltant de tres grans eixos:

- La formació del consumidor perquè comprengui el valor de les produccions locals.
- La protecció local dels termes de les etiquetes.
- L'augment de la territorialització de les produccions via marques de qualitat i similars.

La resta d'indústries també són presents i tenen el seu origen al rural. Énguera, bona part de la Vall d'Albaida, de l'Alcoià i del Comtat encara mantenen part de la indústria tèxtil, que va arribar a tindre una gran importància històrica. Altres sectors com el del moble, productes de la fusta o el de la fabricació de sabons i productes de neteja que van ser importants han pràcticament desaparegut o es mantenen a dures penes. Si revisem, altra vegada, les EDLP i els PTO, trobem una sèrie de demandes locals com ara resoldre les carències dels polígons

industrials rurals pel que fa a telecomunicacions, les millores en les comunicacions i transport, la disponibilitat local de sòl industrial o l'excessiva càrrega burocràtica que pateixen (agreuçada per les dificultats en les comunicacions i les telecomunicacions).

Actuar en aquest sentit és important, però també cal treballar per aconseguir que s'implante més indústria en l'entorn rural. Òbviament no parlem d'indústria pesant o contaminant que podria tindre efectes nocius. Es demana generar sòl industrial a aquells espais aptes que no impliquen pèrdua de qualitat ambiental o de vida. Treballs com els Benito i Díez (2019) assenyalen que la indústria rural augmenta la resiliència d'aquests territoris en fomentar la innovació o diversificar les seues capacitats.

La generació de sòl industrial ha d'anar forçosament acompanyada de la dinamització i la cerca activa d'indústries que s'hi vulguen implantar. Aquest és un procés que no es pot abordar en una escala local. Calen processos cooperatius a escala supralocal o comarcal en què els municipis determinen les àrees on es pot localitzar indústria i quin tipus d'indústria a cada àrea. Assumint que hi haurà municipis que no localitzaran cap empresa, però que podran rebre compensacions (p. ex. rebent serveis mancomunats finançats pels ingressos en taxes que reben els municipis on s'han ubicat aquests polígons industrials) i, almenys, veure augmentada l'oferta d'ocupació propera. No és una idea nova. Així, Houssel (1992) descriu com en els districtes rurals al voltant de Lyon ja funcionen entitats supralocals en les quals s'integren agents públics i privats que planifiquen i administren accions de suport per a la indústria.

La construcció s'orienta cap a les segones residències. El manteniment del parc existent i la facilitat per a des-

plaçar l'activitat a àrees properes han permés que aquesta activitat es mantinga amb força en molts municipis i comarques. Una ullada al Directori Central d'Empreses per Municipis ajudarà a corroborar aquesta imatge i també la que s'està dibuixant de la resta de sectors.

Pel que fa als serveis, com a la resta del territori, són el sector dominant tant en ocupació com en xifres de negoci. Tot i això, és un sector afectat també per la crisi rural. Aquesta crisi es tradueix tant en la manca de serveis com en la seua pèrdua o la seua baixa rendibilitat. Així, l'OCDE (2010) indica que «en moltes àrees rurals, especialment les més remotes, determinats serveis no són disponibles, o ho són a un cost considerablement superior i/o amb una qualitat superior que a les localitzacions urbanes». Aquesta mateixa institució explica en el seu informe que els serveis tenen més dificultats per a adaptar-se a les demandes flexibles, cosa que genera un augment dels costos de producció. Les dificultats d'aprovisionament causa que els proveïdors de serveis es limiten a territoris específics, i a això s'ha d'afegir la dificultat d'augmentar la base d'usuaris que permetria fer-los més rendibles. Les segones residències, els *commuters* rurals i altres persones que resideixen en el rural sense ser part de les comunitats originals tenen, a més a més, pautes de consum i relacions que els espenten a consumir moltes vegades serveis a les àrees urbanes. Açò causa una fragmentació de la demanda a la qual els serveis locals tenen dificultats per a respondre.

Pel que fa al potencial de generació d'ocupació dins el sector serveis, l'OCDE (2010) indica que l'atenció sanitària i personal, el turisme i les activitats recreatives i els serveis ambientals junt amb els diferents serveis públics tenen un major potencial de creació de treball.

Seguint el fil dels serveis, s'ha de dir que en un moment en què bona part del comerç tradicional està en crisi, el comerç al rural també ho està. La concentració de l'activitat comercial en grans superfícies i l'esclafit de la compra en línia han generat una situació complexa a la qual costa fer front. En paraules d'Escribano *et al.* (2015), «l'augment de la mobilitat, la proliferació de superfícies comercials, els nous hàbits d'oci i consum, entre d'altres, són factors que debiliten el comerç rural». En el mateix article es mostren com a principals alternatives «tradicionals» des del rural els multiserveis i el comerç ambulant. El primer cas, que permet agrupar diverses ofertes en un mateix establiment ajuda a augmentar la rendibilitat del negoci. En el segon, es tracta de portar l'oferta a aquells nuclis on no hi ha una oferta local suficient i en què hi ha una població amb dificultats de mobilitat que així continua rebent el servei. Així i tot, no es tracta de solucions tan simplistes. Els comerciants rurals han canviat també el seu rol i funcionen sovint com a establiments complementaris als de les grans superfícies on els habitants del rural compren majoritàriament. Així, Escribano *et al.* (2015) afirmen que aquest comerç actua «redefinint el valor del comerç local com a alternativa o segona opció de compra, més que com a solució puntual davant una “situació d'emergència”». És a dir, oferir productes d'una qualitat i varietat diferents dels que es troben a les grans superfícies i que, per tant, sols poden ser adquirits en aquest comerç (embotits locals, determinades especialitats, etc.). Un altre aspecte força important és la necessitat que la població local reconega la necessitat de mantenir aquesta oferta local per a la qualitat de vida local i s'involucre en la seua preservació. No debades Escribano *et al.* (2015) assenyalen en-

certadament que és important reconèixer el valor afegit que la seua presència suposa per a la comunitat local.

S'ha de fer esment que el comerç en línia ha obert una finestra d'oportunitat per a determinats establiments rurals especialitzats, com ara el cas de Barrabés, que s'han convertit en veritables líders del seu sector. En terres valencianes no tenim de casos tan coneguts com aquest, però hi ha un bon grapat d'experiències consolidades de venda en línia de producte agroalimentari que han aconseguit fer-se un lloc en aquests complexos mercats.

Una experiència d'interés i contrastada que convé estudiar és la de La Exclusiva, que barreja venda en línia i distribució a demanda en contrades rurals de Sòria i Burgos. La iniciativa compra els productes demanats pels seus clients per tres vies (telèfon, correu electrònic i dipòsit de la comanda en bústies) i després els distribueix seguint unes rutes fixes. Aquests models inclusius que permeten l'arribada de productes bàsics amb regularitat són fàcilment exportables i implantables en qualsevol territori.

No es pot fiar el futur del comerç rural únicament a aquestes propostes, ja que com encertadament indiquen Escribano *et al.* (2015) l'administració és un agent obligatòriament necessari per al manteniment i millora del sector.

Un sector que desperta un interès creixent en el rural és el de les cures. No debades es disposa d'un públic important (majors, infants amb pocs serveis públics adequats, etc.) i d'un finançament públic creixent via les ajudes a la dependència i altres fons similars. Es tracta d'un ventall d'ofertes i serveis molt més ampli que la simple companyia o atenció sanitària, com es podria creure a primera vista. El manteniment del contingent de població i garantir la seua qualitat de vida es conver-

teixen en una via de fixació de població al mateix temps que genera uns ingressos que permeten evitar la fugida d'altres.

Amb tot, aquestes actuacions es desenvolupen amb una manca d'estructures de suport. Com bé indiquen Martín i Ribera (2018), açò en dificulta la implantació i aprofitar tot el potencial social i econòmic que poden oferir. Si no se soluciona aquesta problemàtica, la dificultat de la cura dels majors i altres dependents en l'entorn rural pot acabar causant l'emigració de tot, o bona part, del grup familiar a llocs on aquests serveis tinguen una millor cobertura.

Una bona aposta en aquest sentit són els centres polivalents com els que proposen Díaz i Martínez (2009): recursos d'atenció especialitzada que prestin serveis de manera integrada ajustats a les necessitats i característiques de cada comunitat rural.

Seguint el fil de la polivalència, una altra gran demanda del rural, els serveis educatius dignes, es pot resoldre aplicant solucions intel·ligents. Si hem dit que la cura dels majors era un dels motius principals d'emigració i d'insatisfacció rural, la cura i l'educació dels menuts n'és un altre. Les hores de transport per males carreteres fins als centres educatius i les activitats extraescolars espanten moltes famílies cap allà on eixe transport no és necessari. Davant la dificultat de mantenir ofertes locals en nuclis menuts, es poden arbitrar diverses mesures com ara els serveis ambulants o, com ja hem avançat, els centres polivalents. En el nostre territori ja tenim experiències pioneres de notable interès en aquest sentit. Una són els instituts escola. A l'hora d'escriure aquestes línies en disposem ja de dos en terres valencianes: la Vilavella i Atzeneta. Aquests centres reben el nom de centres d'educació infantil, primària i secundària obligatò-

ria (CEIPSO), i permeten no sols que els alumnes reben educació en un entorn més local fins als setze anys sinó també que en els centres es creen noves instal·lacions que poden ser aprofitades per a activitats que van més enllà del mateix centre (gimnasos, biblioteques, etc.).

El sector cultural sovint és un dels grans oblidats del rural, però hi és present i ho és amb una importància creixent. El rural no sols requereix cultura sinó que n'ofereix també. Des de les activitats culturals relacionades amb l'explotació del patrimoni i el turisme fins a les editorials que han apostat per tindre seu en el rural, hi trobem un ample ventall d'oferta que l'ha convertit en el seu escenari d'operacions. Aquest sector arrossega una important indústria auxiliar i serveis especialitzats —com ara les oficines de management i representació— i té un poderós efecte tractor. Ben aprofitat, el sector genera un tipus d'ocupació i riquesa difícilment deslocalitzable. A més a més, l'informe d'ADRTS (2012) va afirmar que els projectes culturals, com que requereixen competències molt específiques, són una font d'ocupació de qualitat i d'atracció de clients i visitants.

Un avantatge del sector cultural és que no necessita, en general, grans infraestructures ni equipaments nous per a generar oferta local. Molt sovint es poden aprofitar altres elements ja existents —patrimoni cultural local, auditoris, cases de la cultura, etc.— que ja són presents al territori. Tot i el que acabem de dir, també hi ha forts entrebancs. Un és la forta dependència del finançament públic extern al territori, atès que els municipis i les mancomunitats rurals tenen pocs recursos. Aquest finançament, per les seues característiques, ni és continuu ni, a vegades, continuat. Així, Delfosse (2011) assenyala que la vinculació de les polítiques de serveis culturals

a programes de desenvolupament local sol causar que siguin temporals i això dificulta la seua permanència.

Hem deixat per al final el sempre polèmic turisme. La seua presència té un efecte tractor i beneficis sobre sectors considerats estratègics per a garantir el benestar econòmic i la qualitat de vida de les comunitats rurals. S'ha de dir també que no ha sigut la panacea que es va prometre en el trànsit entre les dècades dels vuitanta i noranta del segle xx quan es va vendre el miratge d'un medi rural exclusivament turístic. Una operació que sens dubte va tindre una important clau de màrqueting polític i que partia d'un urbanocentrisme que mostrava l'entorn rural com un espai al servei de l'oci i el gaudi dels urbanites.

El desenvolupament turístic ha generat una sèrie de dinàmiques que tensen les comunitats rurals: increment de preus de l'habitatge i el lloguer; la desposseïció per la compra de terres i habitatge per grans inversors; els conflictes entre turistes i les activitats econòmiques locals —ramaderia, agricultura, etc.— percebudes com a molestes pels turistes; la massificació de municipis que no estan preparats per a acollir contingents grans de visitants; la degradació d'entorns naturals, culturals i patrimonials per l'excés d'explotació; la manca d'adequació de serveis públics i privats dimensionats per a atendre a la població estable del municipi, etc. Un bon article en què es mostren part d'aquestes dinàmiques va ser publicat per E. Fayos (2020) en *La Directa*, en què se cita el geògraf Luis del Romero dient que «les dinàmiques capitalistes globals [...] converteixen el turisme en una “activitat senzilla de posar en marxa per a convertir el territori en una mercaderia, però no per a solucionar la despoblació”». Un altre, més anecdòtic, però que mostra de manera palesa aquestes tensions, és el publicat

per *El Periódico* (6 de maig de 2019) ressenyant un hotel rural que havia fet tancar un galliner perquè els galls molestaven els turistes.

Des d'una perspectiva més acadèmica, articles com el de Sánchez i Sánchez (2018) contribueixen a mostrar una visió més ajustada de la realitat del turisme rural, important però allunyat de ser el motor únic i central de la vida de les comunitats rurals. Estudis com el de Maroto i Pinos (2019), en les conclusions, mostren a les clares les carències del turisme rural com a motor econòmic i com a pretés fre a la despoblació dels entorns rurals. En analitzar la relació entre turisme i ocupació en municipis rurals andalusos van demostrar que la despoblació depenia de problemes estructurals de difícil solució a curt termini que el turisme no podia solucionar.

El turisme rural, com a tal, és una part important de l'economia de les comunitats rurals i, ben gestionat, pot ser estratègic per al seu benestar i manteniment, però per les seues connotacions i les dinàmiques que genera no pot ser ni el motor principal d'aquestes comunitats ni l'eix únic al voltant del qual són percebudes i des del qual es dissenya el seu futur.

Cap a una proposta de marc estratègic per al rural valencià

El rural valencià, la necessitat d'un relat propi i en positiu

Vivim en temps de relat, tal com encertadament va descriure Salmon (2008) en *Storytelling*. En les pàgines del llibre ens mostra clarament com l'art de contar històries ha esdevingut l'eix central de les campanyes de comunicació: una tècnica més poderosa que la propaganda

perquè no intenta modificar les conviccions de la gent sinó fer-la part d'una història que els atrape i apassione, seguint les claus de la narrativa i la ficció. És a dir, implica passar d'un estat dominat per l'opinió pública a un altre controlat per l'*emoció pública*. A hores d'ara, el control de les emocions i la percepció de la gent s'imposa a la confrontació de pensaments i idees. Fa dècades que empreses i partits polítics trauen profit d'aquestes tècniques per aconseguir els estats d'opinió que els afavoreixen. Un bon complement a aquesta lectura és la de Lakoff (2007), que ens introdueix el terme de «marc»

Tots els ciutadans tenen dret a gaudir d'un nivell de serveis digne i d'unes polítiques adequades a les seues necessitats.

comunicatiu, amb el qual se subratlla la importància del que diem i com ho diem associant conceptes a la nostra comunicació que s'incardin en les emocions i el pensament de les persones aprofitant els seus valors

i les seues creences.

En la darrera dècada s'ha difós i assentat el discurs de *la España vacía* o *vaciada*, que amaga la realitat que en el rural continuen vivint persones. Són lluitadores i lluitadors que es mereixen que almenys lluitem un poc al seu costat abans de donar-nos per vençuts i reconèixer la derrota. Així, hauria de ser en una societat avançada que creu en els drets de les persones. I més quan la derrota no és certa ni inexorable com mostren casos com l'escocès. El més molest d'aquest discurs no és el seu derrotisme, és que serveix com a excusa per a no fer res i deixar podrir-se les comunitats rurals: si estan buides o buidades no cal actuar en favor dels que són allà. Sols resta esperar que per un miracle arriben nous pobladors; mentrestant, no cal invertir en res ni intentar millorar

la qualitat de vida d'aquestes comunitats comatoses o mortes. Aquestes comunitats minoritzades poden ser espoliades i desposseïdes sense escrúpols. Podem fer allà els abocadors i les nuclears que no volem prop de casa, instal·lar les presons, tancar serveis públics amb l'excusa de la baixa rendibilitat, permetre que serveis privats que prestin serveis bàsics —com ara els bancs— els abandonen. Tot està permès. Al cap i a la fi, no són res més que quatre gats vells que es conformen a plorar per un món que no tornarà o a somniar sobre el moment en què fugiran cap al rutilant món urbà. No es pot negar que la despoblació existeix i és un problema, però no és l'únic problema ni es pot definir a aquestes comunitats únicament per aquest problema. I més si és de molt difícil resolució com ja hem vist i depèn en bona part de factors globals que sobrepassen les capacitats de les administracions. Cal un relat ben diferent.

En paral·lel s'ha difós també altre relat en sentit negatiu i de caràcter reivindicatiu que se centra únicament en la discriminació de les poblacions rurals. Aquest relat es veu legitimitat i atiat pels processos de desposseïció rural que ja hem esmentat. És un corrent de pensament que ha trobat en obres com el Manifest Redneck de Goad (1997) un discurs fonamentat en la ràbia per la discriminació. Així i tot, aquest discurs per molt atractiu que pugui semblar, no s'adequa a la realitat actual amb poblacions que es mouen en un món amb fronteres difuminades entre rural i urbà i amb moltes persones a cavall entre ambdues realitats. Tampoc és intel·ligent perquè es basa en la confrontació directa amb aquelles parts de la societat amb les quals vius en simbiosi i que són part de les solucions que calen. Caldria afegir, a més a més, que, més enllà encara de les consideracions personals que es puguin tindre sobre Goad i algunes de

les seues afirmacions, s'ha de tindre en compte que el terme *redneck* que empra no es pot traduir literalment per rural. Goad parla de situacions molt diferents de les de l'Europa occidental i que diagnosticar un problema de manera adequada no vol dir que les seues solucions siguen les convenients. Sense entrar a analitzar a fons la percepció de Goad i la seua obra, als EUA sembla que el seu discurs ha servit més per a motivar a una part de *l'alt right* (la nova «dreta alternativa») que per a generar consciència i propostes per al rural i les seues persones.

El rural valencià ha de bastir un relat propi i en positiu que empre els seus valors —que en té i abundants, com ja sabem— i les seues històries com a base de les seues més que justes reclamacions i demandes. Aquest relat ha de començar recordant que tots els ciutadans tenen dret de gaudir d'un nivell de serveis digne i de polítiques adequades a les seues necessitats. No hem de justificar per què un poble necessita una escola. Si de cas, s'han de demanar explicacions de per què no té un servei educatiu digne. El relat que cal teixir ha d'orientar-se cap a un objectiu principal que, tal com demana clarament la societat civil rural, no pot ser altre que garantir el benestar i la qualitat de vida de les comunitats rurals i el respecte als seus drets.

Per a poder avançar, aquest relat ha de partir necessàriament de l'oblit dels reptes demogràfics estructurals i valorar les persones que viuen en el rural. Cal recordar a la societat quina pregunta és més prioritària: «¿quants són?» o «¿com estan?»; cal traure a la llum que les seues produccions agroalimentàries ens donen seguretat alimentària; cal fer comprendre que són custodis d'un patrimoni cultural i natural que gaudim tots; cal explicar als ciutadans que els pobles no es posen en marxa quan arriben les visites i s'apaguen quan se'n van, que hi

ha poble els dotze mesos de l'any. El discurs ha de tindre en compte que les persones del rural també tenen el dret a triar la seua vida en les mateixes condicions que qualsevol urbanita: ni són els guardaboscós de la resta de la societat ni els recepcionistes del seu hotel. Alguns ho són perquè els agrada dedicar-se a açò o perquè no tenen altra faena millor, però la resta són persones que viuen les seues vides allà. Per açò és important que es divulguen altres històries del rural junt amb les de la qualitat ambiental, la producció alimentària o el turisme rural. S'ha de parlar i molt de la indústria rural, de les experiències de comerç electrònic, dels professionals de la cultura que treballen des del rural, per a poder fer comprendre a la resta de la societat que el rural és molt divers i va més enllà de les nostres imatges preconcebudes. La diversitat del nostre rural i la celebració d'aquesta diversitat han de ser un dels fils conductors d'aquest nou relat.

Per a bastir aquest nou relat cal treballar per fer comprendre que una acció puntual no és la solució a un problema de caràcter global i que calen canvis estructurals. Es veu sovint en la premsa com en tal o tal altre lloc han «aturat» la despoblació amb tal o tal mesura o que un llaurador per qualsevol xarxa social ha aconseguit ser un líder sectorial i comercial. Aquesta mena de missatges són l'excusa perfecta per a deixar de treballar en les transformacions necessàries. Focalitzen l'atenció en les anècdotes en lloc de les categories. La despoblació és un problema que no ve d'ara i és difícilment reversible localment, i la relació entre el conjunt de consumidors i productors forma part d'una cadena complexa que difícilment es resoldrà amb piulades en Twitter. Aquest tipus de comunicació dominant té un efecte tranquil·litzador per al conjunt de la societat. Fa creure que ja està

tot arreglat i si no ho està és perquè hi ha gent que no és capaç d'evolucionar i millorar. Res més lluny de la realitat com s'ha vist. S'han de comunicar les experiències en positiu, però mostrant sempre que hi ha uns problemes estructurals que necessiten solució si volem mantenir viu i actiu el rural.

Al fil del que s'ha escrit en el paràgraf anterior, cal que aquest nou relat faça més palés el concepte de cadena de valor. Cal ajudar a comprendre que quan comprem qualsevol producte o gaudim d'un servei, aquest acte és possible perquè molt sovint hi ha tot un entorn rural darrere que li dona suport. Que a l'altre extrem de la cadena d'abastiment d'un urbanita molt sovint hi ha un bon grapat de rurals que li fan la vida més fàcil. Per exemple, quan comprem torró no paguem únicament el que ha costat de produir i envasar aquest torró a la fàbrica. Paguem també les ametles, la mel i la resta de productes amb què s'elabora, la faena dels llauradors i ramaders i el manteniment dels territoris. Cal fer comprendre que gaudir d'un bon producte o servei té un cost i, per tant, un preu just que cal pagar si volem poder continuar gaudint d'aquest plaer. Cal mostrar a la societat que el turisme rural no és sols qüestió d'allotjament sinó també del manteniment del patrimoni natural i cultural i del mateix paisatge. Cal fer comprendre que quan consumim electricitat és possible gràcies al fet que algunes comunitats rurals cedeixen territori i oportunitats. Hem d'assumir que, si no volem que els incendis cremen els paisatges dels quals gaudim o els llocs on estiuem, cal donar suport als llauradors i ramaders locals que gestionen territori de manera correcta.

És important que aquest relat faça comprendre que de diagnòstics i plans ja se n'han tingut prou. Que toca començar a actuar si volem fer alguna cosa en aquestes

contrades abans que alguna de les dinàmiques negatives que les afecta se les emporten. No podem estar repetint diagnòstics amb cada pla. Els problemes ja sabem quins són, i que molts venen de problemàtiques que difícilment es podran resoldre fora d'un marc planetari global. El que toca és definir propostes, triar metes i començar a treballar perquè la gent del rural pugui gaudir de més qualitat de vida i que qualsevol forma de vida i treball siga allà tan possible com a l'entorn urbà.

Ara el rural és la perifèria de la perifèria, i el relat que s'ha de bastir ha de servir per a col·locar-lo en una posició central del debat que evite la seua marginalització. A més, el relat ha de ser forçosament valencià, perquè ha de ser específic per a aquells que vol mostrar, que, a més a més, no s'ajusten plenament al cànon rural que s'ha articulat en el nostre estat.

Un marc legislatiu adequat al rural

El futur del rural valencià passa necessàriament per la creació del marc legal que el reconega, protegisca i ajude a traure a la llum tot el seu potencial. No és una demanda nova. Entitats com el Fòrum de la Nova Ruralitat demanden que s'elabore una normativa específica per al rural i que es faça un esforç d'adaptació de la normativa existent. És a dir, si s'han inclòs transversalment en la legislació qüestions com les de gènere o les mediambientals, caldria incloure-hi també les rurals i el benestar de les seues comunitats.

Un camp que també està prenent força en aquest sentit és el de demanar una fiscalitat diferenciada per al rural tal com proposa un informe SSPA (2019). Segons els autors, l'ús intel·ligent del sistema impositiu pot contrapesar part dels processos que perjudiquen el rural. Tot i que el mateix informe reconeix que «l'experiència inter-

nacional en matèria de fiscalitat per al desenvolupament dels territoris despoblats no és abundant ni concloent, però permet extraure lliçons sobre la millor manera de planificar i executar aquestes polítiques». En tot cas, sense menystenir el potencial d'aquestes mesures potser seria més important garantir que a les comunitats rurals arribara un finançament just i regular que les permeta funcionar amb normalitat. En aquest sentit, iniciatives com les de l'Agenda Valenciana Contra el Despoblament

**Al territori valencià li cal
una llei valenciana del rural,
una llei que s'aplique.**

(AVANT) que destina recursos als municipis rurals poden ser interessants malgrat que són insuficients —de moment— per a les necessi-

tats d'aquests municipis.

Tornant al cas de l'HIE es pot veure com el marc legislatiu rural s'abasta des d'una perspectiva holística que considera des de la fiscalitat fins a l'ordenació dels recursos naturals i en relació amb la realitat i les necessitats de les comunitats rurals.

En el nostre cas —a banda de tota la normativa europea PAC i similars— tenim tres fites principals. Del costat de l'estat, la Llei 45/2007, de 13 de desembre per al desenvolupament sostenible del medi rural i l'Estratègia nacional enfront del repte demogràfic (2019). En el cas valencià, tenim l'agenda AVANT, que ja s'ha esmenat abans. Sobre la Llei 45/2007, més que analitzar fons o formes, paga la pena més esmenar els seus minsos resultats. Sent rigorosos, s'ha de reconèixer que al cap i a la fi la llei no proposava cap mesura concreta sinó la necessitat de crear uns plans a partir de les directrius —la majoria amb prou trellat— que marcava. Pel que fa a l'estratègia nacional i AVANT, encara no podem fer una crítica definitiva sobre el seu treball atés que estan en

fases inicials i, a més a més, amb aquest inici mediatitzat per la covid-19 i els seus efectes. En tot cas, serà la seua aplicació la que marque la seua efectivitat no els seus principis.

Al territori valencià li cal una llei valenciana del rural, una que s'aplique. Cruz (1990) ja descrivia plans i accions específics per a les àrees de muntanya valencianes al voltant de l'esquelet bastit per la Llei d'agricultura de Montaña (1982) i la PAC que, fora d'alguns repartiments de finançament com els de LEADER, s'han traduït en poc o res. Aquesta llei valenciana del rural caldria que, junt amb mesures com les desenvolupades a Escòcia o les demandades pel Fòrum de la Nova Ruralitat, dotara els municipis rurals tant de mitjans com de capacitats que els permeteren gestionar adequadament les seues comunitats. I sí, es tracta de diners. Els municipis rurals han de tindre una figura de reconeixement com a tals i un finançament suficient i regular. I no sols els municipis, les mancomunitats constituïdes per municipis rurals o amb un percentatge significatiu de municipis rurals han de ser també beneficiàries d'aquest finançament i reconeixement. Sols així es podrà garantir que projectes necessaris que excedeixen el marc local o les capacitats de municipis massa menuts puguin ser desenvolupats amb possibilitats d'èxit. De retruc, el treball a escala supramunicipal podrà facilitar economies d'escala i maximització dels beneficis obtinguts.

Un altre aspecte important d'aquesta llei hauria de ser fixar de quina manera específica es poden prestar serveis públics bàsics en l'entorn rural, definir unes dimensions justes per a aquests serveis, mecanismes d'avaluació i correcció de la qualitat i garantir un percentatge mínim d'inversió anual. Aquesta legislació garantiria així l'equitat territorial en fer possible que, sota dife-

rents formes adaptades a les realitats i possibilitats locals, les comunitats rurals reberen un ventall de serveis en quantitat i qualitat similar a les urbanes.

Un quart aspecte d'aquesta llei, més enllà del finançament de les seues administracions, hauria de ser fixar uns nivells mínims d'inversió anuals en estructures i infraestructures *pròpies* del rural. És cert que, per exemple, una autovia pot travessar i ser aprofitada per gent del rural, però s'ha de reconèixer que les grans beneficiàries de l'autovia són les persones de les àrees urbanes que se situen als extrems de l'eix de comunicació. A més a més, s'hauria de fixar per llei un percentatge de grans instal·lacions administratives que s'haurien d'ubicar en municipis rurals. Hem d'equilibrar millor la quantitat d'infraestructures molestes que rep el rural —presons, abocadors, determinades centrals energètiques, cementeris de residus nuclears, etc.—, però també s'ha de garantir que grans centres d'investigació, d'educació superior, d'arxiu, etc., s'instal·len en contrades rurals. Són una bona font d'ocupació de qualitat, d'atracció de recursos i de creació d'activitat i empresa complementària. En el nostre estat hi ha poques experiències en aquest sentit i se n'hauria d'estudiar millor l'impacte. No hem d'oblidar que la seu física de l'Agenda Valenciana contra el Despoblament AVANT s'ha situat a la ciutat de Castelló de la Plana. S'ha de corregir açò. També és aquest el punt per a parlar de les inversions necessàries en telecomunicacions per a posar fi a l'escletxa digital. Durant tot el 2020 ens hem fartat de sentir com es parlava de les bondats com a *repoblador* d'un teletreball impossible per al rural amb les condicions actuals.

El cinqué puntal d'aquest marc legislatiu ha de referir-se a la qüestió de la protecció legal de les relacions que generen capital social en el rural. S'han d'estabilit-

zar les figures participatives existents en el rural (grups d'acció local, meses sectorials, etc.), facilitar per llei el seu funcionament i manteniment dotant-los de finançament estable i dotar-los de mecanismes que faciliten el funcionament participatiu i l'entrada de noves persones i col·lectius. Tot això sense convertir-les en administració, cosa que els restaria bona part de la seua capacitat d'interlocució i actuació. A hores d'ara, hi ha processos participatius i exposicions públiques per al·legacions al disseny de noves lleis. Caldria reforçar aquests processos i definir millor quin ha de ser el seu marc i quina la tipologia de les entitats participants. Més endavant veurem altres propostes per a fer avançar l'enllaç entre societat civil i institucions i administracions que li cal al nostre rural. D'altra banda, caldria vitaminar l'Agenda Valenciana Contra el Despoblament, reconvertir-la en una Agència Valenciana del Rural. Tenim una Agència Valenciana del Turisme que coordina i orienta les polítiques turístiques d'acord amb el seu caràcter multisectorial i les especificitats del sector. Seria important tindre una entitat similar dedicada al nostre rural: un ens que coordinara les actuacions de les diferents administracions i servira com a referent; una agència que ha de ser participada per aquestes entitats de la societat civil rural perquè es puguin coordinar propostes, objectius i avaluació de resultats amb fiabilitat.

Finalment, aquesta llei hauria també d'abordar com quantificar la població rural i arbitrar mecanismes que permeten un repartiment de fons més equitatiu tenint en compte la població flotant. En aquest sentit, es podrien arbitrar mesures com tindre present en determinats recomptes el nombre de pagadors d'IBI en els municipis rurals, els membres de determinats col·lectius vulnera-

bles presents o les places de turisme junt amb les xifres del padró.

Integració, inclusió, igualtat i equitat: un rural per a totes les persones

El nostre rural castiga els febles. No es pot dir d'altra manera i és un fet incontestable. Hi ha molts col·lectius que pateixen entrebancs continus en el rural i que sovint acaben emigrant per les dificultats que els comporta la vida en aquestes comunitats. Les comunitats rurals no es poden permetre deixar arrere ningú. L'emigració juvenil i femenina, les fugides il·lustrades són el resultat de dinàmiques negatives que afecten el rural. Per tant, cal que aquests col·lectius, les seues necessitats i voluntats s'incorporen al relat que s'ha de bastir.

El rural com a espai marginal dins l'economia capitalista és un territori en què l'equitat es fa més complexa. Aquest dèficit d'equitat dificulta qüestions com l'atracció i la retenció de talent, capacitats o capitals. És necessari crear les mesures que permeten la inclusió, l'equitat o la integració de totes les persones que conformen les comunitats rurals. En un entorn escàs de població i amb dificultats de relleu generacional, evitar qualsevol pèrdua és estratègic. Si s'ha demanat una legislació específica per a les comunitats i territoris rurals, ara toca demanar un reconeixement específic per a determinats col·lectius locals. Administracions i legislacions els han de dotar dels recursos que necessiten. No és una proposta tan innovadora com podria semblar. En el camp ja fa dècades que es reconeix la figura del llaurador jove amb reconeixements i ajudes específiques, o en l'educació es reconeixen figures de centres rurals. En el nostre rural caldria crear una figura de reconeixement de les persones que formen part de *col·lectius d'interés rural*. Hauria

d'abastar dones, joves, majors i emprenedors junt amb altres col·lectius menys nombrosos com ara persones amb diversitat funcional o sensorial, persones amb malalties cròniques, els nouvinguts o les persones LGTBI, col·lectius que destaquen per la seua vulnerabilitat i necessitats específiques, però també per l'enorme potencial social i econòmic que poden ajudar a desenvolupar. El ventall va des de l'economia de les cures al més que evident enriquiment cultural i social. Són gent amb un gran potencial per a aportar qualitat de vida al conjunt de la societat si es tenen en compte les seues necessitats i reben el suport adequat.

Cal actuar no per fer un rural més acollidor i amable sinó perquè tothom puga gaudir de la seua amabilitat i capacitat d'acollida.

El perquè d'aquesta figura s'ha fet evident en capítols anteriors, però en farem un breu repàs i llançarem algunes propostes específiques per als principals grups que conformen aquest col·lectiu,

tenint en compte que moltes de les propostes podrien ser compartides per diversos grups si no per tots.

Tot i l'interés estratègic d'aquests grups o col·lectius, entenem que, tal com hem avançat en parlar de l'objectiu del relat, aquest enfocament no pot ser el *leitmotiv* del suport que han de rebre. S'ha de remarcar que, pel simple fet d'existir i viure la seua experiència vital sota condicionants específics per ser dona, jove, major o emprenedor —categories no excloents—, tenen dret a rebre un suport institucional i social. Aquestes persones tenen valor més enllà de l'interés estratègic.

Les dones rurals són fonamentals per al manteniment i la reproducció de les comunitats rurals. Cal entendre la reproducció en el sentit més ampli del terme, que, junt amb les seues capacitats biològiques, inclou el suport i

el manteniment dels grups familiars. Sense dones no hi ha futur en el rural, i és important i de justícia social que es done reconeixement a aquesta meitat de la població que afegeix les inconveniències de ser dona rural a les de ser dona. Aquesta marginalitat es fa ben palesa, si per exemple visitem el web de publicacions de l'Institut Valencià de les Dones, en el qual el dia de hui (primavera del 2021) no figura cap publicació referida a les dones rurals. S'ha de fer incidència en la necessitat de crear serveis i propostes adaptades a les necessitats d'aquestes dones i també a visibilitzar-les i generar consciència de les seues necessitats i la seua situació. Aquests serveis han d'ajudar a garantir que aquestes dones no acaben triant l'emigració com una protesta sorda i soterrada a la injustícia diària que pateixen. Com molt bé explica Pérez (2013), els «altres rurals» —dones, immigrants, pobres, gais i lesbianes, etc.—, en estar a la part baixa de la jerarquia social, tenen més disposició a emigrar i mostren una major desafecció.

Des d'una perspectiva més pràctica, les accions s'han d'orientar cap a tres grans eixos de treball:

- La reducció del pes de les cures —sobretot de majors i menuts— que recau de manera majoritària sobre dones.
- Garantir ocupació estable i de qualitat per a aquestes dones rurals.
- Mecanismes de promoció i protecció social garantidors del seu benestar i la seua qualitat de vida.

Pel que fa a les cures, tal com afirma Elizalde (2017), «el nou marc normatiu no ha aconseguit diluir el paper de la família com a cuidadora principal i, per tant, continua donant com a resultat un sistema de cures informal i fràgil». Cal professionalitzar aquestes cures i fer-les accessibles per mitjà de serveis adaptats a les

realitats locals. Un bon exemple seria l'experiència del programa «Crecemos». Aquest crea guarderies infantils sota la premissa de crear en municipis rurals un recurs per a menuts de 0 a 3 anys sempre que la demanda siga inferior a 15 places. En «Crecemos» col·laboren tres administracions: els Ajuntaments que aporten la seu, les diputacions provincials que financen un terç del cost salarial del tècnic i la Junta de Castella i Lleó que finança els dos terços restants del cost. Així, el setembre del 2020, amb aquest programa es finançaven 260 centres en el medi rural, amb un total de 3.695 places ateses per 400 professionals.

En aquest mateix àmbit, un altre aspecte que cal treballar és el de l'augment de l'oferta d'activitats extraescolars en els nuclis rurals, un augment que s'ha d'abordar com a mínim des de tres perspectives:

- Millorar la freqüència del transport públic i fer línies a mida de determinats serveis de molta demanda (formació musical, per exemple) per a descarregar les famílies d'aquesta obligació.
- Potenciar el paper dinamitzador de determinades instal·lacions i serveis com a focus d'oferta d'activitats (instal·lacions escolars com ara gimnasos o altres sales, biblioteques i agències de lectura, etc.) pròpies o de tercers.
- Crear serveis itinerants (com els ja existents bibliobusos) que permeten ampliar la quantitat, periodicitat i qualitat d'aquesta oferta.

En paral·lel a aquestes mesures, s'han de desenvolupar tallers de supervivència domèstica que ensenyen les famílies i els grups de convivència a repartir millor les càrregues del treball reproductiu. Cal també fomentar el desenvolupament d'iniciatives empresarials i socials en-

carregades de generar una oferta professional d'aquests serveis de suport al manteniment de les cases rurals.

Però no sols de cures viuen les dones en el medi rural. Cal garantir-los ocupació estable i de qualitat per a poder ajudar-les a consolidar una carrera professional ajustada a les seues necessitats i voluntats. Investigant es poden trobar moltes experiències dedicades tant a l'assessorament com a la formació de cara a la millora de la inserció laboral de les dones. Tantes que es fa impossible triar-ne una com a exemple. El mateix es podria dir de les experiències orientades cap a l'ocupació de dones rurals. Tot i això, es pot indicar que el web de FADEMUR pot ser un bon lloc per a començar a estirar el fil de propostes per a millorar la condició laboral femenina en el rural. Un altre tipus de mesures que s'han de desenvolupar són les de foment de la igualtat i les bones pràctiques empresarials per a la igualtat en les empreses rurals. A la veïna Regió de Múrcia existeix el «Manual de buenas prácticas para la implantación del principio de igualdad y de la corresponsabilidad en las empresas del ámbito rural de la Región de Murcia», que desglossa propostes en aquest sentit.

La tercera pota de suport a les dones rurals, els mecanismes de promoció i protecció social, implica comprendre que les dones rurals per la seua doble condició de dones i rurals experimenten molts inconvenients diaris. Tants que sols podem esmentar-ne uns quants. Si serveis com els de prevenció i tractament de la violència masclista o de prevenció de la pobresa femenina ja mostren grans i greus carències en l'entorn urbà, no hem de fer massa càbales sobre com es troben en el rural. És cert que en els darrers anys s'ha fet un notable esforç per millorar aquesta situació, però també és cert que manquen encara les mesures que permeten un millor aprofita-

ment en el rural d'aquesta oferta. Molts municipis rurals manquen de la infraestructura bàsica per a instal·lar els serveis que s'ofereixen o dels fons per al seu cofinançament. Mancomunar aquests serveis és una bona resposta, però dificulta el seguiment especial que requereixen molts d'aquests casos que s'han de fer des d'una perspectiva de proximitat absoluta al mateix temps que es garanteix l'anonimat de les beneficiàries. En l'informe «Mujeres víctimas de violencia de género en el mundo rural» (Fademur, 2020), es mostren algunes propostes (apartat 6.2) que poden ser d'interès en aquest sentit. Més enllà de la violència o el risc de pobresa, s'ha de dir que hi ha altres demandes socials de les dones del rural que cal treballar i resoldre. Una és la manca i la pèrdua d'espais de relació i reflexió específics de les dones. Tota una necessitat en un espai masculinitzat com és el rural. Des del costat de l'administració, s'ha de donar suport a experiències que permeten generar aquests àmbits i espais. S'hauria de fer també aquesta proposta per a col·lectius com les persones LGTBI del rural que haurien de poder gaudir d'espais de reflexió i visibilització que els permeteren debatre i proposar i dur a terme les actuacions que necessiten.

La gent jove del rural és el futur, sense ella no existiran les comunitats que estimem ara. Qualsevol enfocament estratègic en el rural i qualsevol acció les ha de tindre en compte. Els joves al rural, autòctons o nousvinguts, han de rebre suport en diverses àrees. Hi ha dos temes importants que no es poden deixar de banda. L'habitatge —que seria més de caràcter transversal, però que té entre la gent jove el principal col·lectiu afectat— i l'ocupació. Totes les mesures que ajuden a fer que s'interdependitzen i puguen gaudir d'una llar són importants a l'hora d'evitar fugides —il·lustrades o no— i, sobretot, de

fer que aquest segment de població pugua desplegar tot el seu potencial rejuenidor, innovador i transformador. Molt sovint els nuclis rurals manquen d'oferta d'habitatge a un preu assequible i també d'un parc d'habitatge renovat i adaptat a les demandes actuals. El Pla estatal d'habitatge inclou ajudes que podrien ser aprofitades, però encara són pocs els ajuntaments que s'han llançat a la creació d'habitatge social —entenent com a social que té una funció d'interés públic més que de caràcter assistencial— sobre immobles de la seua propietat. Tot i això, ja podem trobar en diversos indrets valencians i de l'estat antigues «cases de mestres» o del metge que s'han reconvertit d'aquesta manera. També és important que en els municipis i les mancomunitats rurals s'habiliten serveis de suport que ajuden aquests joves a tramitar les ajudes i a trobar un habitatge adequat.

L'ocupació juvenil és una de les grans mancances del nostre estat, i el rural no s'escapa d'aquesta problemàtica. La nostra gent jove requereix serveis d'acompanyament i assessorament similars als que hem descrit uns paràgrafs abans per a dones: un suport en el desenvolupament de la carrera formativa i professional en el rural, que podria ser compartit amb dones i altres col·lectius vulnerables. Aquesta tasca a hores d'ara la desenvolupen les agències de desenvolupament local amb molt pocs mitjans, que haurien de ser enfortides i dotades de personal suficient per a poder assumir aquests treballs en coordinació amb entitats superiors com ara les mancomunitats o una Agència Valenciana del Rural. Ja s'han desenvolupat —i durant dècades— moltes experiències en aquest sentit, però, tot i els possibles bons resultats, han mancat de coordinació i una orientació conjunta que hauria permés millorar molt els seus beneficis.

Un altre punt important a l'hora de treballar amb la joventut rural és recordar que es tracta d'un col·lectiu amb una sèrie de necessitats i interessos específics. També que són persones que per estudis i altres motius basculen i es mouen entre el rural i l'urbà amb molta freqüència. Així, per exemple, en molts diagnòstics s'assenyala la manca d'una oferta d'oci i cultura adaptada a joves com un dels motius d'emigració. A aquesta oferta caldria afegir-ne altres com l'assessorament afectiu i sexual específic o les millores en el transport públic que els facilitarien els desplaçaments per a qualsevol activitat. Una bona solució per aquesta banda podria ser l'adopció del model dels gaztetxes autogestionats que funcionen al País Basc i Navarra. Són centres juvenils en què es disposa de finançament perquè els joves puguin desenvolupar activitats del seu interès. Al País Valencià podem trobar algunes experiències similars però en entorn urbà. Caldria exportar aquest model al rural tant pel seu paper de suport a la gent jove com pel seu potencial dinamitzador cultural i social.

Els majors rurals són un altre col·lectiu que mereix un reconeixement específic. A banda de l'ampliació de la xarxa dels centres polivalents que ja s'han presentat, s'han d'abordar també altres qüestions. Per exemple, la poca accessibilitat de la majoria dels habitatges rurals tradicionals, la necessitat de l'ampliació del ventall de l'oferta de serveis personals —incloent-hi, per exemple, serveis com els de podologia, fisioteràpia o estètica— i el disseny d'eines adaptades que els permeten accedir a les TIC en peu d'igualtat amb la resta. En aquest sentit pot ser d'interès l'experiència «Rompiendo distancias» que es desenvolupa a Astúries que presta de manera itinerant serveis als nuclis dispersos asturians amb la següent oferta:

- Dispensació de menjar a domicili, amb dietes adequades segons les necessitats.
- Préstec de productes de suport.
- Podologia en el domicili propi.
- Biblioteca mòbil.
- Perruqueria.
- Orientació i suport psicosocial als cuidadors.
- Impulsar la participació de les persones majors en els recursos comunitaris.
- Centres polivalents + serveis de bones pràctiques.

És especialment important la qüestió de l'orientació i el suport als cuidadors. És un col·lectiu majoritàriament femení i que es pot veure fàcilment desbordat per les dificultats afegides que comporten les cures que porten a terme en un entorn tan difícil.

Una altra experiència força interessant en aquest camp és el de la comarca del Matarranya a Terol, tan propera als valencians, on es presta un servei de fisioteràpia a domicili per a persones dependents a càrrec de la comarca —equivalent a les nostres mancomunitats.

La mobilitat és un factor limitador per a molts d'aquests col·lectius i una necessitat per a accedir a una bona part dels serveis que requereixen. Per tant, s'ha de considerar el disseny d'un sistema de transport públic a demanda com a prioritari en aquesta línia de treball. En el nostre país el Fòrum Nova de la Ruralitat ha desenvolupat una interessant proposta en aquest sentit que es pot consultar en el seu web.

En definitiva, cal actuar no per a fer un rural més acollidor i amable —que ja ho és—, sinó per a ajudar que totes les persones, amb independència de la seua condició, puguen gaudir de la seua amabilitat i capacitat d'acollida.

Diversificació econòmica, valor afegit i economia social

La diversificació econòmica és una necessitat per al rural. Les activitats primàries com les agropecuàries o la silvicultura són necessàries i s'han de potenciar pel seu paper de gestió del territori, d'abastiment de productes bàsics i de generació de rendes addicionals. Però no tenen la capacitat de generar tota l'ocupació que necessita la població d'aquestes comunitats. Per tant, la diversificació econòmica és necessària i desitjable, i aquesta ha de passar necessàriament per la reconsideració del

Tant la diversificació com la generació de capital afegit requereixen un capital humà que les possibiliti i les faça reals.

concepte de valor afegit i la seua generació a les nostres comarques. Aquesta concepció ajudarà a aconseguir l'ocupació estable, de qualitat i igualitària que requereixen les comunitats rurals com a base del seu benestar.

Com a consideració general i punt de partida, s'ha de reconèixer que la qualitat ambiental del medi rural és part consubstancial de la qualitat de vida d'aquestes comunitats. Qualsevol actuació econòmica, social o cultural que s'hi desenvolupa ha de tindre present aquest axioma i la necessitat de protegir i millorar aquesta qualitat.

Tant la diversificació com la generació de capital afegit requereixen un capital humà que les possibiliti i faça reals. En l'entorn rural, sense grans inversors externs —fora d'uns pocs sectors com podria ser el cas d'algunes formes de turisme o agricultura—, el cos principal d'aquest capital humà està conformat per les persones emprenedores.

Aquest col·lectiu requereix actuacions en diversos àmbits. Òbviament són necessaris serveis d'acompanya-

ment —com els descrits a l'apartat de dones i joves—, però calen també altres tipus d'actuacions. Com ja s'ha descrit en apartats anteriors, emprendre en territori rural és sinònim d'emprendre en desavantatge. Aquest col·lectiu hauria de ser un dels principals beneficiaris de les possibles mesures fiscals per als territoris rurals. També hauria de rebre un major suport a la creació i ampliació de les seues activitats. És cert que hi ha fonts de finançament com ara LEADER o algunes línies d'ajudes de LABORA que els poden ajudar en l'aventura d'emprendre, però són insuficients. L'increment de les ajudes LEADER és primordial. Són ajudes molt flexibles —abans ho eren més i açò s'hauria de recuperar— en què el promotor presenta un projecte, i si aquest es considera viable, rep una ajuda a fons perdut. Com que l'aprovació de l'ajuda és tramitada pel Grup d'Acció Local, una entitat que agrupa administracions locals i societat civil, es pot garantir que en la seua majoria es tracta de projectes adaptats a l'ecosistema en el qual s'han de mantenir i desenvolupar. D'altra banda, seria d'interés disminuir la càrrega burocràtica que comporten aquestes ajudes, cosa que permetria als grups d'acció local (GAL) centrar-se més en el seu paper de dinamitzadors del territori i als emprenedors a fer arrancar el negoci.

Aquest suport ha d'anar més enllà de les ajudes econòmiques. S'ha de crear un sistema que permeta accedir amb facilitat a serveis com els financers més enllà de la banca electrònica. No es negocia un crèdit —adequat— per correu electrònic. En aquest sentit, s'han de fomentar en el rural la recuperació de serveis com les seccions de crèdit de les cooperatives i la possibilitat d'associar els serveis bancaris a altres serveis presents en el rural (assessories, comerç local, etc.).

Estructuralment també es fan necessaris espais que afavorisquen el desenvolupament de l'activitat econòmica d'aquests emprenedors. Cal crear sòl industrial i de serveis —allà on els condicionants ambientals i paisatgístics ho permeten—, i crear recursos compartits que puguin ser seu d'aquests emprenedors. Ja podem trobar diverses experiències valencianes de cotreball i d'obra-dors artesanals o agroalimentaris compartits que faciliten el desenvolupament normal de l'activitat.

En apartats anteriors hem llançat propostes que es podrien desenvolupar per a fomentar tant la diversificació com la millora de les economies rurals. Per tant, no es repetiran ara, i ens centrarem en el concepte de valor afegit i de cadena de valor. S'ha d'aconseguir que el valor afegit que s'està perdent torne al rural. Açò implica que la cadena de valor tinga el màxim possible de baules a l'entorn rural. Totes les experiències de venda directa, de venda electrònica o les que posen en relació consumidor i productor són accions en aquest sentit i per tant han de ser fomentades. S'ha d'aconseguir que els productors rurals tinguin un major control sobre la distribució i la venda per a garantir-los un marge de beneficis just. En paral·lel, s'ha d'explicar al conjunt de la societat el valor d'aquestes produccions. Mostrar com, molt sovint, van acompanyades de beneficis ambientals —gestió del territori, prevenció d'incendis, cadenes curtes de distribució i disminució de l'empremta de carboni, etc.— i socials —preservació de patrimoni, generació d'activitat que tributa al nostre estat, garantia d'autoabastiment, etc.—, que fan que pague la pena consumir productes rurals. Cal fer comprendre que no consumir aquests productes, amb la pèrdua de les iniciatives que hi ha al darrere, causaria un greu perjudici social i econòmic. D'altra banda, d'acord amb l'enfocament de relat de la

proposta estratègica, s'ha de començar a fer més pa-lés que molts productes rurals arriben diàriament i són consumits en molts indrets en què no es coneixen les empreses valencianes més grans. Aquests productes són microambaixades que relacionen el País Valencià amb la resta del món. No és una qüestió exclusiva dels em-prenedors rurals, però en aquest ventall de productes de qualitat que arriben per tot arreu és cert que tenen una representació superior a la que li correspondria per po-blació. Allà on la gent no sap què és Mercadona podem trobar vins, olis, tòfones, dolços, tèxtils, calcer o mobles produïts en el rural valencià i això té un valor que s'ha de reconèixer i potenciar.

Si el rural és un espai accessori per al capitalisme modern que el depreda o marginalitza, forçosament ha de jugar amb regles diferents de les de l'economia pura de mercat. Ací és on l'economia social es fa evident com una eina important al servei de les comunitats rurals. Les cooperatives i fórmules assimilables —societats limitades laborals, societats de transformació agrària, entitats socials i associatives, etc.— aporten beneficis comunitaris i s'han de potenciar com a forma d'empre-nedoria. D'entrada, són experiències localitzades que depenen de les persones que les conformen. Davant un canvi de mercat o situacional no pensen en la desloca-lització o a la precarització de la mà d'obra, atés que el seu objectiu és generar ocupació estable i de qualitat per a les persones associades. Per això l'ecosistema coo-peratiu sol ser molt innovador a l'hora de reconvertir i readaptar la seua producció i continuar l'activitat en el seu lloc d'origen. Així, les iniciatives d'economia social es transformen en experiències que ajuden a preser-var i millorar el teixit social de les comunitats de les quals formen part. Aquest rol és potenciat pel fet que

les cooperatives han de dedicar part dels seus beneficis a accions socials en favor dels seus socis, una tasca que moltes amplien cap a la resta de la comunitat. Més enllà encara, les cooperatives són també enriquidores del capital social local en mantenir i ampliar el teixit de relacions de les persones que en formen part. En tant que socis de les cooperatives, les persones tenen accés a persones i entitats amb les quals difícilment es relacionarien com a particulars o, en cas de fer-ho, seria en una posició ben diferent. Òbviament, aquest paper enfortidor de les relacions socials té també un important vessant dins les mateixes comunitats rurals. Compartir un interès econòmic i social i uns objectius de treball és molt important per a fomentar la cohesió i pot ajudar a generar la ciutadania activista que necessiten aquestes poblacions. Finalment, les cooperatives gaudeixen d'un millor accés a finançament que altres formes d'empresa —que és un problema ben present per als emprenedors rurals en aquest i qualsevol altre sector— i poden facilitar molt l'obtenció del capital necessari per a iniciar o expandir qualsevol iniciativa. Així, crear, ampliar i promocionar el cooperativisme i l'economia social és treballar pel futur de les comunitats rurals. Experiències com la del Grup Mondragón o Cajamar —amb les seues llums i ombres— ens mostren clarament com pot créixer i desenvolupar-se una iniciativa que parteix de l'economia social. Una ullada a l'informe de CEPES (2019) «Las empresas más relevantes de la economía social» ajudarà a comprendre el pes econòmic i social d'aquestes iniciatives.

¿Què es pot fer per a fomentar la implantació i ampliació de l'economia social en el nostre rural? Bàsicament, s'hauria de treballar en tres grans línies. La primera, el foment de la cultura de l'economia social. Algunes males

experiències de cooperatives i la propaganda interessada de sectors poc interessats en el seu desenvolupament han generat una imatge negativa de l'economia social en molts llocs. Cal mostrar els casos d'èxit del model cooperatiu i també com han millorat la qualitat de vida de les persones que en formen part i de les comunitats que les acullen. Cal fer visibles els seus beneficis i la seua contrastada viabilitat.

A més a més, cal continuar amb la línia ja existent dels incentius fiscals i legislatius a l'economia social. S'ha de facilitar l'administració burocràtica de les cooperatives i reconèixer-les com a col·lectius d'interès rural en la mesura que són agrupacions d'emprenedors locals. Una acció interessant podria ser que per a determinats projectes les entitats de l'economia social accediren a ajudes amb les mateixes condicions que les administracions o les entitats sense ànim de lucre.

Un altre aspecte que cal treballar en aquest sentit és el foment de la creació de clústers: agrupacions d'interès de productors d'un determinat sector que treballen per aconseguir beneficis comuns en un marc de competència; és a dir, empreses que competeixen en el mateix mercat que cerquen les maneres de poder cooperar per a beneficiar-se mútuament. Per a comprendre millor com funcionen aquests clústers i el que poden aportar, podem consultar el llibre de Molina Morales (2017) *Un model productiu des del territori*. No és un model alié al nostre rural. Per exemple, ja tenim importants clústers agroalimentaris al voltant de les denominacions d'origen protegides, les indicacions geogràfiques protegides i les cooperatives agrícoles de segon grau.

Un darrer aspecte que cal treballar és l'articulació de l'activitat econòmica en els districtes rurals que s'organitzen al voltant de les capçaleres comarcals i algunes

ciutats mitjanes. Si s'han d'afavorir les agrupacions sectorials, les territorials no són menys necessàries. L'associacionisme empresarial ha aconseguit consolidar durant dècades la competitivitat de les empreses radicades als municipis que en formen part, rurals o no. Més endavant, reflexionarem més al voltant dels districtes rurals i el seu paper, però experiències com la de COEVAL a la Vall d'Albaida mereixen ser estudiades.

En paral·lel i de manera transversal a qualsevol enfocament estratègic, s'han d'abordar diverses qüestions. La primera és que les mesures de diversificació econòmica també diversifiquen els sectors i la seua fisonomia. Cal aprofitar les accions d'empoderament, formació i acompanyament de col·lectius específics —dones, joves, etc.— per a integrar-los plenament tant pel costat de l'ocupació com pel costat de l'emprenedoria.

Una altra qüestió important és la implantació de mecanismes supralocals d'oferta compartida i combinada de sòl per a negocis i fins i tot de negocis en traspàs o venda. Són eines que s'han de combinar amb altres necessàries per a garantir el relleu generacional. En aquest sentit, es poden traslladar experiències com les vistes anteriorment a França respecte al sòl industrial o adaptar a altres sectors —com el de l'oferta de negocis en venda o traspàs— les de bancs de terres que s'han desenvolupat amb èxit.

Empoderant les comunitats rurals

El darrer gran eix temàtic del relat rural que cal bastir s'ha de centrar en l'empoderament de les comunitats rurals, sovint caricaturitzades i pràcticament sempre menystingudes. Un rural amb futur implica que aques-

tes comunitats tinguen capacitats, però que sàpien que tenen capacitats. No es tracta en cap cas de fer el cul gros a aquestes comunitats. Eixe és precisament el perill de discursos com el mostrat per Goad en el Manifest Redneck o determinats àmbits que defenen una pretesa superioritat moral de les comunitats rurals sobre les urbanes. Es tracta de fer-les conscients dels seus potencials, però també dels aspectes en què han de millorar per a tindre un futur amb més qualitat de vida. Cal

Vivim en un món simbiòtic i per a ajudar les comunitats rurals cal convertir la majoria dels ciutadans en activistes en pro del rural.

considerar que bona part de les comunitats rurals —com ja hem vist— bascula entre urbà i rural, i pot tindre interessos compartits amb gent i col·lectius del món urbà.

Vivim en un món simbiòtic, i per a ajudar les comunitats rurals cal convertir la majoria de la seua ciutadania en activista —tant en el món urbà com en les comunitats rurals— en pro del rural, i aquesta reconversió serà difícil si hi troben massa interessos contraposats.

La llei del rural valencià ha de servir per a empoderar aquestes comunitats, augmentant les capacitats i les possibilitats de les seues administracions. La creació d'un relat les ajudarà a reforçar la seua autoestima. Les actuacions formatives, d'assessorament i acompanyament proposades en diversos àmbits les prepararan i ajudaran a aprofitar tot el seu potencial. Però cal actuar en més àmbits. Un és la creació de les eines que permeten el *bonding*, el *bridging* i el *linking* bàsics per al capital social. El capital social és un dels principals resultats de l'empoderament d'aquestes comunitats. En el rural ja disposem d'entitats com els grups d'acció local (GAL) que permeten fer aquesta tasca de portes endins, però

caldria impulsar entitats de caràcter superior per a l'intercanvi, el debat i el tractament de temes de caràcter global amb les diferents administracions. Experiències com la dels Fòrums Ruralia o la ja llunyana Plataforma Rural van aconseguir alguns avanços interessants però temporals. Una altra de més actual com el Fòrum de la Nova Ruralitat, de moment, s'adscriu més als territoris del nord del país que a altres contrades. Cal exportar el model del Fòrum de la Nova Ruralitat, i per a fer-ho podem emprar eines com els parlaments rurals que funcionen en altres zones d'Europa. Aquests són fòrums de discussió i debat amb la funció de donar veu a les poblacions rurals del país, per a influir en les polítiques i la pràctica i per a desenvolupar xarxes entre les persones de les zones rurals. Ja hi ha parlaments rurals a hores d'ara almenys a Estònia, Finlàndia, Hongria, Països Baixos, Eslovàquia, Suècia, Escòcia i Romania. A escala europea hi ha l'European Rural Parliament en què participen entitats de tot el continent. Un dels més desenvolupats i amb més experiència és, com era d'esperar, l'escocès. Ens cal un parlament rural valencià que aculla el que ja existeix, amplie els seus continguts i el faci arribar a totes les comunitats rurals. Aquest parlament ha de ser impulsat i dotat de recursos per les administracions, que tot seguit haurien de fer-se a un costat, deixar-lo lliure i reconèixer-lo com a interlocutor vàlid.

A escala interna cal enfortir i recuperar el paper dels grups d'acció local: recuperar l'esperit del 2015 que advocava per reconvertir-los en agents de dinamització territorial més enllà de la gestió dels fons de la iniciativa LEADER. La majoria han desenvolupat aquest paper amb els entrebancs d'una excessiva burocratització de la seua tasca i de la manca de mitjans que els deixa sense personal per a anar més enllà del que fan. Així, eixa ne-

cessària reforma i millora dels grups d'acció local (GAL) ja esmentada en altres apartats esdevé també un mitjà per a empoderar les comunitats i territoris rurals.

Des d'una perspectiva menys formal, hi ha esdeveniments positius creadors dels vincles necessaris per al capital social que desborden el marc local. Un exemple podria ser l'Aplec dels Ports, que ja ha tingut més de quaranta edicions. Un paper similar, tot i que no circumscrit a l'àmbit rural i de caràcter més temàtic el podrien tindre, per exemple, les trobades d'Escola Valenciana i junt amb ells un seguit molt llarg de trobades, congressos i altres esdeveniments comarcals i locals amb una llarga tradició. Una altra entitat que està generant capital social des d'una perspectiva innovadora pel seu vessant cultural, patrimonial i feminista és Hilando Vidas. Una associació de la Serrania que, per mitjà de l'art col·laboratiu, promou la igualtat i la diversitat. Hilando Vidas aconsegueix agrupar dones de tota la comarca per a teixir conjuntament obres que s'exposen i cobreixen espais públics per tal d'augmentar la consciència sobre les temàtiques que trien. El març del 2020 van aconseguir que sis-centes cinquanta dones de díhuit municipis de la Serrania teixiren peces per a una exposició als carrers de la ciutat de València. Atés que la comarca té poc més de dèsset mil habitants, ens podem fer una idea de la capacitat de mobilització i de generació de capital social que arriben a tindre.

Altres entitats com la Càtedra Avant de la Universitat de València, l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local, diverses mancomunitats i alguns municipis han desenvolupat interessants experiències participatives adreçades a comarques i municipis rurals per a dissenyar estratègies globals o locals. Un bon exemple seria l'experiència «Mou Agres» que es desenvolupa des

del 2013 en aquest municipi del Comtat i que per mitjà de diverses eines té com a objectiu aconseguir que la població local tinga vies d'expressió i decisió. Un altre exemple d'interés per a l'objectiu que persegueix és el Pla Montesa: Felicitat, Igualtat, Diversitat (MONFID), que dissenya una estratègia de benestar per a les persones d'aquesta localitat rural de la Costera.

Els districtes rurals tenen també el seu paper en aquest empoderament. S'ha de dotar de reconeixement els vincles intraterritorials, les sinapsis entre comunitats —tant rurals com urbanes— que formen el sistema neurològic del País Valencià. Som un país perquè tenim persones que es reconeixen com a formants d'una comunitat; per tant, els vincles i les relacions internes són essencials per a l'empoderament i la qualitat de vida. Potenciar les mancomunitats i altres entitats supramarcals, com ara alguns consorcis i pactes territorials o els mateixos GAL, és treballar en aquesta via, però cal també treballar des del costat social i informal. Ens relacionem més fora del marc institucional que dins. S'han de potenciar els esdeveniments de trobada entre comarques, fomentant, per exemple, les trobades d'instituts d'estudis comarcals o d'associacions. També cal donar reconeixement a esdeveniments tradicionals que són un punt de trobada periòdic de les persones d'aquests districtes rurals, i a vegades de molts altres. No debades fires com les de Xàtiva o Cocentaina o aplecs com el dels Ports vertebraren territori i, per tant, empoderen i beneficien les comunitats i persones rurals que hi participen.

Algunes propostes finals

El rural valencià necessita un enfocament estratègic multidisciplinari, superar la fase de diagnòstic i treballar un disseny estratègic amb objectius i fites assumibles. Aquest procés ha de ser pilotat des del mateix rural per mitjà d'una societat civil empoderada que pense més en el seu benestar i la seua qualitat de vida que a resoldre reptes demogràfics que, a part de difícilment solubles, són una distracció enfront de la problemàtica de fons

El rural valencià necessita un enfocament estratègic multidisciplinari, superar la fase de diagnòstic i treballar un disseny estratègic amb objectius i fites assumibles.

que realment afecta aquestes comunitats.

Abordar el rural únicament des de la perspectiva de capgirar processos globals com el despoblament o la despoblació és inabordable a una escala que no siga planetària, i probablement

acabarà agreujant més encara la situació d'aquestes poblacions. La perspectiva ha de ser una altra: ajudar el rural a desplegar el seu potencial i dotar de resiliència les seues comunitats per a fer front al que puga vindre amb independència dels seus efectius. El rural és necessari per al món i aporta molta qualitat de vida al conjunt de les societats; per tant, la seua preservació i millora ha de ser una qüestió estratègica per a qualsevol comunitat moderna. Més enllà d'aquestes consideracions i des d'una perspectiva ciutadana, la gent del rural té dret a viure en equitat i gaudir dels mateixos drets i nivell de benestar i serveis que qualsevol altra persona del nostre país o estat. No cal justificar açò. Com ja s'ha dit, qualsevol marc estratègic per al nostre rural s'ha de preocupar més de com estan les comunitats rurals que de quantes

persones les conformen o les conformaran. Únicament un marc en què el benestar i qualitat de vida d'aquestes persones siga l'objectiu principal permetrà garantir la seua consolidació i el seu manteniment, amb independència dels seus efectius.

El rural té més recursos i potencial del que puga semblar a la llum de determinats discursos derrotistes. És més, gaudeix d'una societat civil activa i de persones que encapçalen iniciatives ambientals socials i econòmiques d'elevat interès per al conjunt de la societat. Cal elaborar un marc estratègic que aprofite tot aquest potencial per a generar la qualitat de vida i el benestar que garantisca la preservació de les comunitats rurals i crear un entorn de relacions internes i externes que permeta dur-lo a terme. Aquest marc ha de tindre continguts transversals com la igualtat o l'equitat social, l'empoderament de les poblacions o la difusió de les formes d'economia més adequades a la seua idiosincràsia.

El marc estratègic ha d'anar acompanyat, en els temps que corren, d'un relat propi i valencià que faça comprensible a la resta de la societat la necessitat d'assolir l'objectiu marcat i que al mateix temps ajude a empoderar la població i fer-la conscient de les eines i els recursos que té al seu abast. I també que ajude a fer conscients a tots els agents implicats que la multilateralitat, el diàleg, la participació i la transversalitat són necessàries per al nostre rural, que les seues problemàtiques no es

poden abordar des d'una única perspectiva, siga agrarista, economicista, ambientalista, etc.

La mateixa societat rural ha de ser el principal motor dels canvis que li calen i que trie les mesures d'enfortiment i ampliació de la participació, la governança i l'intercanvi i totes les accions que ajuden a l'empoderament d'aquestes comunitats són també prioritàries.

Els quadres següents resumeixen l'enfocament estratègic proposat al llarg d'aquesta publicació.

MARC ESTRATÈGIC RURAL VALENCIÀ		
Eix	Objectius	Instruments i propostes
Generació de relat rural	— Generar l'entorn social adequat. — Posar en el centre d'atenció el benestar i la qualitat de vida de les comunitats rurals. — Generar relat en positiu. — Fer visible la importància del rural. — Mostrar el valor afegit rural. — Fer visible que no som cànon i valencianitzar el relat rural per a fer-lo més autèntic.	— Foment de la presentació d'experiències i de les trobades urbà-rural. — Generació d'eines de comunicació i intercanvi rural.

MARC ESTRATÈGIC RURAL VALENCIÀ		
Eix	Objectius	Instruments i propostes
Un marc legislatiu adaptat	— Crear el marc legislatiu requerit per a la millora de les comunitats rurals. — Anar més enllà del padró a l'hora d'assignar finançament i recursos.	— Reconeixement dels municipis i mancomunitats rurals. — Mesures fiscals. — Finançament adequat de les administracions locals. — Definir una carta de serveis mínims a les comunitats rurals. — Crear una Agència Valenciana del Rural. — Mesures de reconeixement de població flotant i assimilables per a un millor repartiment de recursos. — Inversió en infraestructures i telecomunicacions. — Implantació de grans centres públics en el rural.

MARC ESTRATÈGIC RURAL VALENCIÀ		
Eix	Objectius	Instruments i propostes
Integració, inclusió, igualtat i equitat	— Justícia social. — Retenir el talent i el potencial local i atraure de nou. — Treballar amb els col·lectius específics i vulnerables del rural. — Augmentar la capacitat d'acollida i d'amabilitat de l'entorn rural.	— Creació de la figura dels col·lectius d'interès rural. — Formació, assessorament i acompanyament. — Augment de l'oferta de serveis específics i complementaris. — Augment de l'oferta local d'activitats de tots tipus. — Espais autogestionats i fòrums de debat i intercanvi. — Transport públic a demanda. — Mesures d'augment, millora i adaptació del parc d'habitatge.

MARC ESTRATÈGIC RURAL VALENCIÀ		
Eix	Objectius	Instruments i propostes
Diversificació econòmica	— Generar benestar econòmic com a base de la qualitat de vida de les comunitats rurals. — Desplegament de sectors estratègics com el de l'economia de les cures, els serveis, la indústria o el cultural. — Manteniment i millora dels sectors tradicionals primaris pel seu interès estratègic, de gestió del territori i el seu paper social. — Garantir i millorar la qualitat ambiental mentre es millora la qualitat de vida. — Territorialitzar les produccions i sectors rurals. — Garantir el relleu generacional.	— Flexibilitzar i augmentar ajudes seguint el model LEADER. — Formació, assessorament i acompanyament. — Foment de l'economia social. — Reconeixement de les entitats d'economia social com a col·lectiu d'interès rural. — Foment de clústers rurals. — Foment dels circuits curts de consum de producte rural. — Foment de les marques de qualitat i imatge. — Oferta coordinada de sols i negocis. — Facilitar accés a terra i explotacions. — Potenciació dels districtes rurals. — Instruments d'oferta de sol i negocis.

MARC ESTRATÈGIC RURAL VALENCIÀ		
Eix	Objectius	Instruments i propostes
Empoderament	— Generar ciutadania activa en pro del rural. — Augmentar i millorar les capacitats de les comunitats rurals. — Generar un marc just de disseny estratègic, participat i efectiu.	— Potenciar experiències existents. — Potenciar els grups d'acció local (GAL). — Crear el Parlament Rural Valencià. — Fomentar els districtes rurals. — Foment dels esdeveniments tradicionals de relació social entre territoris i creació de nous.

Com a reflexió final, es pot dir que el rural és viu i actiu i que calen marcs estratègics que reconeguen aquesta realitat i intenten traure profit de la seua diversitat i el seu potencial. No podem fiar el futur del rural a problemes definits des de fora i amb un enfocament que no li és propi, no podem traslladar-li tensions que es generen en altres àmbits. No hem de demanar-li tampoc que es convertisca en guàrdia de les essències que altres han perdut —si és que alguna vegada van existir aquestes essències—. El rural ha de ser *per se* i per a si i sols des d'aquesta complicitat podrem comptar amb les seues persones i que continuen fent les tasques i gestions que ens beneficien col·lectivament. El rural és solució de molts dels problemes que patim, però no ho pot ser a costa de les seues persones. A elles es dedica tot l'esforç d'aquesta estratègia, a intentar que el seu benestar i la seua qualitat de vida continue beneficiant al conjunt de la societat valenciana.

Bibliografia

- AFAN DE RIBERA, M. (2006). «Análisis teórico: Consecuencias ambientales de la despoblación rural». En: Fundación Conama. Ponencia en el Congreso Nacional del Medio Ambiente 8. Barcelona.
- ALBUQUERQUE, F. (2015). «El enfoque del desarrollo económico territorial». En: Francisco ALBUQUERQUE *et al.* *Enfoque, estrategias e información para el desarrollo territorial : los aprendizajes desde ConectaDEL*, p 11-45. ConectaDEL, 2015.
- ARNALTE, E.; ORTIZ, D.; MORENO, O. (2012). *Lecciones de política rural*. València, Universitat Politècnica de València.
- ASSOCIATION POUR LE DÉVELOPPEMENT EN RESEAU DES TERRITOIRES ET DES SERVICES (2012). «Culture et Territoires ruraux. La culture au service du lien social et territorial». En línea: <https://www.adrets-asso.fr/IMG/pdf/Actes_seminaire_Culture_et_lien_social.V8.pdf>.
- AUGÉ, M. (1992) *Los «no lugares», espacios del anonimato: una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona, Editorial Gedisa. 1992
- BENITO, P.; DIEZ, F. J. (2019). «El suelo industrial como factor de oportunidad y resiliencia en espacios mineros y rurales de León (España)». *Estudios Geográficos*, vol. 80, n. 287. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- BERARDO, M. (2019). «Más allá de la dicotomía rural-urbano». *QUID 16 Revista del Área de Estudios Urbanos*, n. 1, p. 316-324.
- BORSLAUG, N.; DOWSWELL, C. (10.04.2001). «La Inacabada Revolución Verde — El Futuro Rol de la Ciencia y la Tecnología en la Alimentación del Mundo en Desarrollo». En línea: <<http://www.agbioworld.org/biotech-info/articles/spanish/desarrollo.html>>.
- CABEDO, C.; AGUILAR, E. (2010). «Natural, tradicional y de la tierra: la promoción de la calidad agroalimentaria en los nuevos espacios rurales andaluses». En: *Patrimonio cultural en la nueva ruralidad andaluza*. Universidad de Sevilla.
- CAMARERO, L. (2019). «Los patrimonios de la despoblación: la diversidad del vacío». En: *Revista PH*. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, n. 98, octubre 2019, p. 50-69.
- CAMARERO, L.; OLIVA, J. (2016). «Understanding Rural Change: Mobilities, Diversities, and Hybridizations». *Social Studies* 2/2016. 93-112.

- CEPES (2019). «Las empresas más relevantes de la economía social». En línea: <<https://www.cepes.es/files/publicaciones/112.pdf>>.
- COLLANTES F.; PINILLA, V. (2019). *Lugares que no importan. La despoblación de la España rural desde 1900 hasta el presente*. Zaragoza : Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2019.
- CRUZ OROZCO, J. (1990). *Les comarques de muntanya*. València. Edicions Alfons el Magnànim.
- DELFOSE, C. (2011). «La Culture a la Campagne». *POUR*, 2011/1 n. 208, p. 43-48.
- DELGADO, J. M. (2018). «Más allá del tópico de la España vaciada: Una geografía de la despoblación». En: *Informe España 2018*. Salamanca: Fundación Ramón Areces. 2018. 233-294.
- DÍAZ, B.; MARTÍNEZ, M. T. (2009). «El desarrollo de nuevos servicios de proximidad para la atención de las personas mayores que viven en zonas rurales». *ENclaverural*. En línea: <<http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/martinez-desarrollo-01.pdf>>.
- DOMÉNECH, V. (2011). Estrategia Territorial de la Comunitat Valenciana. El Sistema Rural. València. Conselleria de Medi Ambient i Agricultura.
- ELIZALDE-SAN MIGUEL, B. (2017). El cuidado informal en las zonas rurales. Nuevas formas, nuevos actores. *Social and Education History* 6(2), 168-195.
- ESCRIBANO PIZARRO, J. *et al.* (2015). El comercio en los espacios rurales valencianos. *Cuadernos Geográficos* 54(1), 87-112
- ESPARCIA, J.; ESCRIBANO, J.; SERRANO, J. (2016). Una aproximación al enfoque del capital social y a su contribución al estudio de los procesos de desarrollo local. *Investigaciones Regionales — Journal of Regional Research*, 34 (2016). 49 — 71.
- FADEMUR (2020). «Mujeres víctimas de violencia de género en el mundo rural». En línea: http://www.fademur.es/notas_prensa/estudio_FADEMUR_vg_mundo_rural.pdf
- FAO (17.11.1996). «Enseñanzas de la revolución verde: hacia una nueva revolución verde». En línea: <<http://www.fao.org/3/w2612s/w2612s06.htm>>.
- FAYOS, E. (el 23 de juny de 2020). «Turisme rural massiu. El miratge d'una solució al despoblament». *La Directa*. En línea: <<https://directa.cat/turisme-rural-massiu-el-miratge-du-na-solucio-al-despoblament/>>.

- GINÉS, X.; QUEROL, V. (2019). «Construcción social de lo rural y Nueva Ruralidad. Una aproximación al marco de interpretación de lo rural de agentes políticos y sociales». *Economía Agraria y Recursos Naturales*. Vol. 19,1. (2019), p. 37-57.
- GOAD, J. (2017). *Manifiesto Redneck*. Barcelona. Dirty Works.
- GOERLICH, F. J.; REIG, E.; CANTARINO, I. (2016). «Construcción de una tipología rural/urbana para los municipios españoles». *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, 35, p. 151-173
- HARVEY, D. (2007). *Breve historia del neoliberalismo*. Akal. 2007.
- HIGHLANDS AND ISLANDS ENTERPRISE (2019). HIE 2019-2022 Strategy. En línea: <<https://www.hie.co.uk/media/5006/strategyplusplanplus2019-2022-1.pdf>>.
- HOUSSEL, J.-P. (1992). «Petites et moyennes industries de la France rurale / Small and medium-sized industries in rural France». En: *Revue de géographie de Lyon*, vol. 67, n. 3, 1992. L'industrialisation en milieu rural dans la région Rhône-Alpes. p. 173- 178
- JACOBS, J. (1986). *Las ciudades y la riqueza de las naciones*. Barcelona. Ariel.
- JUSTE, J. J. (2010). «Industria agroalimentaria, desarrollo rural y sistemas productivos locales en Castilla y León». *Cuadernos de Estudios Agroalimentarios*, 2, p. 219-252.
- KAYSER, B. (1990). *La renaissance rurale, sociologie de campagnes du monde occidental*. Armand Colin, Paris.
- KORTEN, D. C. (2000) *El mundo post empresarial, la vida después del capitalismo*. Ed. Juan Gránica.
- LAKOFF, G. (2008). *No pensis en un elephant*. Viena Edicions.
- LOBILLO EGUIBAR J. (coord.). (2002). Experiencias de Diagnóstico Rural Participativo. Castelló de la Plana. Servei de Comunicació i Publicacions Universitat Jaume I.
- MAROTO MARTOS, J. C.; PINOS NAVARRETE, A. (2019) «¿El turismo rural freno de la despoblación? El caso del sur de España Despoblación y transformaciones sociodemográficas de los territorios rurales: los casos de España, Italia y Francia». En *Perspectives On Rural Development*, n. 3, p. 327-374.
- MARTÍN, A.; RIBERA, J. (2018). «Feminización, cuidados y generación soporte: Cambios en las estrategias de atención a mayores dependientes en el medio rural». *Prisma Social*, n. 21, p. 219-242.

- MARTÍN, J. *et al.* (2019). «Gobernanza democrática para el desarrollo: Las estructuras de cooperación en los municipios en riesgo de despoblación de la Comunitat Valenciana». *Economía Agraria y Recursos Naturales*, vol. 19,2. (2019), p. 135-164.
- MARTÍNEZ DE ANGUITA, P. (2006). *Desarrollo Rural Sostenible*. Aravaca. McGraw-Hill Interamericana de España S.L.
- MINISTERIO DE POLÍTICA TERRITORIAL Y FUNCIÓN PÚBLICA (2019). «Estrategia nacional frente al reto demográfico, directrices generales». En línea: <https://www.mptfp.gob.es/dam/es/portal/reto_demografico/Estrategia_Nacional/directrices_generales_estrategia.pdf.pdf>
- MOLINA MORALES, F. X. (2017). *Un model productiu des del territori, cap a la clusterització de l'economia valenciana*. Barcelona. Fundació Nexe.
- MOLINERO, F. (2019). «El espacio rural de España: evolución, delimitación y clasificación». *Cuadernos Geográficos* 58(3), 19-56.
- NOGUÉ, J. (2016). «El reencuentro con el lugar: nuevas ruralidades, nuevos paisajes y cambio de paradigma». *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 2016, vol. 62/3 489-502
- NOGUERA TUR, J.; COPUS, A. (2016). «Una propuesta de tipificación de las regiones no urbanas». *Cuadernos Geográficos* 55(1), 92-124
- OCDE (2010). *Strategies to Improve Rural Service Delivery*. En línea: <https://www.researchgate.net/publication/299388480_Strategies_to_Improve_Rural_Service_Delivery>.
- PAÑEDA, C. (1999). «Teoría e historia de la PAC». *Revista Asturiana de Economía*, n. 14, p. 7-25.
- PÉREZ SORIANO, J. (2013). «¿Por qué se van? Mujeres de pueblo y desarraigo en la ruralidad valenciana». *ENCRUCIJADAS. Revista Crítica de Ciencias Sociales*, n. 6, 2013, p. 101-116.
- PINILLA, V.; SÁEZ, L. (2016). II Informe del CEDDAR sobre «Enseñanzas de la evolución demográfica y de las políticas planteadas sobre la despoblación en Cuenca, Soria y Teruel». En línea: <<http://sspa-network.eu/wp-content/uploads/Informe-SSPA-2.b.-Del-pasado-reciente-al-futuro-pro%CC%81xi-mo.-Ensen%CC%83anzas...-1.pdf>>. SSPA.
- PROGRAMA CRECEMOS (2020). Familia JyCL. En línea: <<https://familia.jcyl.es/web/jcyl/Familia/es/Plantilla-100Detalle/1246988963464/Noticia/1284983315541/Comunicacion>>

- PUTNAM, R. (1993): *Making Democracy work. Civic traditions in Modern Italy*. Princeton University Press. Princeton.
- PUTNAM, R. (2000): *Solo en la bolera, Colapso y resurgimiento de la comunidad norteamericana*. Barcelona, Galaxia Gutenberg-Círculo de Lectores.
- RAMOS, T. (10/08/2015). «Las minas a cielo abierto contaminan La Serranía». *La Razón*. En línea: <<https://www.larazon.es/local/comunidad-valenciana/las-minas-a-cielo-abierto-contaminan-la-serrania-DN10483176/>>.
- RECAÑO, J. (2017) «La sostenibilitat demogràfica de l'Espanya buida». *Perspectives Demogràfiques*, n. 7, juliol de 2017. Centre d'Estudis Demogràfics. 2017. 1-4. En línea: <https://ced.uab.cat/PD/PerspectivesDemografiques_007_CAT.pdf>.
- REGIÓN DE MURCIA (2017). «Manual de buenas prácticas para la implantación del principio de igualdad y de la corresponsabilidad en las empresas del ámbito rural de la Región de Murcia». En línea: <<https://igualdadyviolenciadegenero.carm.es/documents/202699/6797708/Manual+de+buenas+practic+as+mujer+rural/d7f53859-9c6b-42e6-8d85-373ef9dade39>>.
- RIVAS, P. (1/6/2018). «La España vacía se rebela contra la invasión de las macrogranjas porcinas». *El Salto Diario*. En línea: <<https://www.elsaltodiario.com/rural/espana-vacia-rebelion-macrogranjas-industriales-porcinas-cerdos>>.
- RODRIGUEZ, T.; BERNUÉS, A.; OLAIZOLA, A. (2019). E»l papel de la ganadería extensiva en la provisión de beneficios ambientales en los agroecosistemas mediterráneos». *Temas Rurals*, n. 2, p. 7-21.
- RODRÍGUEZ-POSE, A. (2018). «The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)». *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2018, 11, 189–209.
- Salmon, C. (2008). *Storytelling. La máquina de fabricar historias y formatear las mentes*. Barcelona. Atalaya
- SÁNCHEZ SÁNCHEZ, A.; SÁNCHEZ SÁNCHEZ, F. (2018). «Impacto del turismo rural sobre el empleo en España: una aproximación a escala provincial». *Cuadernos de Desarrollo Rural*, 15 (82), 1-19. <https://www.doi.org/10.11144/Javeriana.cdr15-82.itre>
- SEGRELLES, J. A. (2009). «Agricultura, ambiente y desarrollo sostenible». En José Antonio SEGRELLES SERRANO (coord.): *A vueltas con la agricultura: una actividad económica necesaria*

y *marginada*. Alicante : Instituto Alicantino de Cultura «Juan Gil-Albert», 2009.

SSPA (2017). «Combatir con éxito la despoblación mediante un nuevo modelo de desarrollo territorial». En línea: <<http://sspa-network.eu/wp-content/uploads/HIE-SSPA-Informe-completo.pdf>>.

SSPA (2019). «Una fiscalidad diferenciada para el progreso de los territorios despoblados en España». En línea: <http://sspa-network.eu/wp-content/uploads/Una-fiscalidad-diferenciada-para-el-progreso_SSPA.pdf>.

THE WORLD CAFÉ COMMUNITY FOUNDATION (2015). «Café para llevar. Una Guía Rápida para ser Anfitrión de World Café». En línea: <<http://www.theworldcafe.com/wp-content/uploads/2017/11/Cafe-para-llevar.pdf>>.

Xavier Delgado Franco

Nascut el 1972, és geògraf per la Universitat de València (1995) i tècnic en disseny estratègic i desenvolupament local. Va començar la seua carrera professional al Centre Rural d'Informació Europea de la Comunitat Valenciana. Posteriorment s'ha integrat en diversos equips de treball relacionats amb la dinamització territorial i la millora de la qualitat de vida. Com a activista ha format i forma part de diverses entitats de defensa del territori i va col·laborar activament en la Plataforma Rural i en la creació dels fòrums i la revista *Ruralia*.

Agraïments

A la meua família i a les amistats que m'han donat suport. Als meus pares —exiliats rurals— i a Mari Carmen i Bou que es fan càrrec del meu benestar quotidià amb la seua companyia i estima. A la gent de la Fundació Nexe per donar l'oportunitat de publicar aquestes coses que fa temps que em ronden el cap. Gràcies!

Publicacions de la Fundació Nexe

www.fundacionexe.org/publicacions

Col·lecció Demos

1. ***La política lingüística al País Valencià. Del conflicte a la gestió responsable***, de Susanna Pardines i Nathalie Torres.
2. ***El finançament dels valencians. Una insuficiència històrica***, de Rafael Beneyto Cabanes.
3. ***Valencians i democràcia. Del malestar a la proposta***, de Carlos Villodres Iglesias.
4. ***Una nova planta per als valencians. Possibilitats i límits per a l'organització política i administrativa del País Valencià dins la Constitució de 1978***, d'Andrés Boix Palop.
5. ***El darrer cicle immobiliari al País Valencià. O el progrés de la misèria***, de Josep Lluís Miralles i Garcia.
6. ***La ciutat construïda. Del pla urbanístic al procés ciutadà***, de David Estal, Ramon Marrades i Chema Segovia. Pròleg de Josep Sorribes.
7. ***Un país nou. Valencianisme, prosperitat i democràcia***. Vicent Flor (ed.).
8. ***El valencianisme enfront d'Espanya. Una anàlisi estratègica***, d'Amadeu Mezquida.
9. ***El tio Canya ha mort. Notes sobre la mecànica sociolingüística del valencià***, de Francesc J. Hernández.
10. ***Poder i llengua. Les llengües de l'ensenyament al País Valencià***, de Vicenta Tasa i Anselm Bodoque.
11. ***Un model productiu des del territori. Cap a la clusterització de l'economia valenciana***, de Xavier Molina Morales.
12. ***El dret civil valencià. L'assignatura pendent de l'autogovern***, de Joan Tamarit, Rafael Verdera i Javier Palao Gil.
13. ***Música popular i feminisme. Estratègia per al canvi***, de Reis Gallego Perales.

Collecció Àgora

1. **Valors per a un republicanisme cívic valencià.** *Idees per a l'acció del valencianisme*, de Joan Alfred Martínez.
2. **L'endeutament dels ajuntaments valencians i les retallades a l'autonomia local (2010-2013)**, de Rafael Beneyto.
3. **La qualitat normativa al País Valencià. Propostes per a un nou model de producció i avaluació de les nostres normes**, de Claudia Gimeno.
4. **Sobre l'aplicació d'un impost turístic al País Valencià. Reflexions des de l'economia**, d'Asensi Descalç.
5. **Imposició patrimonial. El context espanyol i una proposta per al País Valencià**, d'Asensi Descalç.
6. **L'economia valenciana i les polítiques d'ocupació després de la Covid-19**, d'Enric Nomdedéu, Rafael Beneyto, Joan Sanchis
7. **Igualtat inclusiva. Cap a una nova llei valenciana d'igualtat**, d'Àlicia Villar Aguilés i Vicenta Tasa Fuster.
8. **Temptacions de frontera. Identitat, política i territori al sud valencià**, d'Andreu Cañadas Cuadrado
9. **Noves ruralitats, empoderament i capital social**, de Xavier Delgado Franco

Collecció Praxis

1. **El repte de compartir el poder. Un full de ruta per a la formació d'un govern de coa-
lició en l'àmbit local**, de Josep Maria Reniu
2. **Governar per a la cultura. Una proposta per a implementar una política cultural
local**, de José Martínez Torró
3. **La comunicació política municipal. Una guia per a partits, activistes i candidats**,
de Teresa Ciges Barberán

Amb l'editorial Afers

1. **Nació i identitats. Pensar el País Valencià**, Vicent Flor (editor).
2. **Una nova via per a l'empresa valenciana**, Elies Seguí (editor).
3. **Identitat(s) a la cruïlla. Valencianitat i reptes territorials**, Antoni Martínez i
Bernat (editor).

missió

La Fundació Nexa té com a missió contribuir a la millora i al progrés de la societat valenciana mitjançant la generació, la difusió i el debat d'idees.

fundadors

Els fundadors de la Fundació Nexa són l'Associació Cívica Valenciana Tirant lo Blanc i diverses persones a títol individual.

objectius

Tenim la voluntat d'estendre la consciència nacional valenciana a la majoria de la població del País Valencià per a assolir el màxim d'autogovern i de cohesió social possibles. Volem aprofundir en el funcionament democràtic de les nostres institucions, i volem potenciar els trets culturals, lingüístics, socials i econòmics propis del poble valencià.

valors

La Fundació Nexe vol promoure la cooperació entre els agents socials en clau valenciana, democràtica, oberta i plural, transformadora i moderna. Aquestes són els valors que ens defineixen.

temes

Tractem múltiples temes que s'estructuren al voltant de quatre eixos, sempre pensats en un marc valencià i global:

- enfortiment de la democràcia i de la cohesió social
- economia i sostenibilitat
- identitat, cultura i patrimoni
- feminisme i diversitat
- polítiques verdes

activitats

Els objectius de la fundació es duen a terme per mitjà de diferents activitats: seminaris, jornades, presentacions de llibres, tertúlies, publicacions, convocatòries de beques i premis, etc. El principal mitjà de comunicació és la pàgina web fundacionexe.org. Mensualment enviem un butlletí digital en què s'informa de totes les novetats, al qual us podeu subscriure en la pàgina web.

Amb la col·laboració de

**GENERALITAT
VALENCIANA**
Conselleria d'Educació,
Cultura i Esport

**SEMPRE
TEUA**

La teua llengua

Col·lecció Àgora, núm. 9

Directora acadèmica: Vicenta Tasa Fuster

Coordinador del Green Lab: Adrià Sisternes Domene

Primera edició: juny del 2021

© del text: Xavi Delgado Franco, 2021

© d'aquesta edició: Fundació Nexe (www.fundacionexe.org)

Producció: Jaume Ortolà

www.riuraeditors.cat

Carrer de l'Agregació, núm. 1, 2n 1a

08041 Barcelona

ISBN: 978-84-123055-1-7

Dipòsit legal: B 10512-2021

#AgoraNexe9

fundació ▶ nexa

Idees per a la societat valenciana del futur